

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche (τόμος 101, τεῦχος 2/2010)

Στὸ τρέχον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ δημοσιεύονται ἑπτὰ ἐκτενεῖς μελέτες καὶ δύο συντομότερες. Στὴν πρώτη μελέτη («ZNW Jahrgang 100») καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴν κυκλοφορία τοῦ 100^{ου} τόμου τοῦ περιοδικοῦ ὁ Andreas Lindemann παρουσιάζει τὴν πορεία του καὶ τὶς σημαντικότερες μελέτες ποὺ δημοσιεύθηκαν σὲ αὐτὸ ἀπὸ τὸ πρῶτο τεῦχος μέχρι σήμερα. Ἀκολουθεῖ τὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης γιὰ τὴν Βηθσαιῖδᾶ καὶ τὸ et-Tell («Betsaida und et-Tell in frühromischer Zeit: historische, archäologische und philologische Probleme einer als Wirkungsstätte Jesu angenommenen Ortslage (Teil 2)»). Ὁ συγγραφέας τῆς, Heinz-Wolfgang Kuhn, συνεχίζει ἐδῶ τὴν παρουσίαση τῶν ἀρχαιολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν προβλημάτων σχετικὰ μὲ αὐτὲς τὶς τοποθεσίες καὶ καταλήγει ὅτι μὲ βάση τὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες (ἀρχαιολογικὲς καὶ φιλολογικὲς) ἡ Βηθσαιῖδᾶ θὰ πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ et-Tell. Ὁ Eduard Lohse, στὴ συνέχεια («Christuskerygma und Verkündigung Jesu im Markusevangelium»), ἐξετάζει μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση μιᾶς σειρᾶς χωρίων τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου τὴν τριπλὴ σημασία ποὺ ἀποκτᾶ ὁ ὅρος «εὐαγγέλιον Ἰησοῦ Χριστοῦ» σὲ αὐτό. Ἡ γενικὴ «Ἰησοῦ Χριστοῦ» μπορεῖ νὰ ἔχει α) τὴ θέση γενικῆς ἀντικειμενικῆς καὶ δηλώνει τὸ λόγο ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς θέμα του τὸν Ἰησοῦ Χριστό ἢ β) τὴ θέση γενικῆς ὑποκειμενικῆς καὶ δηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ἀγγελιοφόρος αὐτοῦ τοῦ λόγου ποὺ ἔχει ὡς περιεχόμενο τὸν ἴδιο ἢ γ) τὴ θέση γενικῆς τοῦ δημιουργοῦ καὶ δηλώνει ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ προκάλεσε καὶ ἔφερε τὸ εὐαγγέλιο. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ εὐαγγελιστὴς τονίζει ὅτι τὸ χαρούμενο νέο ποὺ μαρτυρεῖ ἡ Ἐκκλησία ἔχει τὴ βάση καὶ τὴν αἰτία του στὴν ἱστορία τοῦ Ἰησοῦ καὶ στὸ κήρυγμά του.

Στὸ ἐπόμενο ἄρθρο («The Quotations of Isaiah 8,14 and 28,16 in Romans 9,33 and 1Peter 2,6.8 as Test Case for Old Testament Quotations in the New Testament») ὁ Dietrich-Alex Koch ἐξετάζει τὸν τρόπο ποὺ τὰ παλαιοδιαθηκικὰ κείμενα παρατίθενται στὴν Καινὴ Διαθήκη μέσα ἀπὸ συγκεκριμένα παραδείγματα παράθεσης τῶν Ἦσ. 8,14 καὶ 28, 16 (Ρωμ. 9, 33. 1 Πε. 2, 6.8). Μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐξέταση ὁ συγγραφέας καταλήγει σὲ ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾶ στὸ παλαιοδιαθηκικὸ κείμενο ποὺ ἔχει ὑπόψη του ὁ Παῦλος καὶ στὴν πρόσληψη τῶν χωρίων τοῦ Ἠσαῖα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος ἀπὸ τὸ συγγραφέα τῆς 1 Πέτρου.

Ὁ Andrie du Toit στὴ συνέχεια («Τὰ πρὸς τὸν θεὸν in Romans and Hebrews: Towards understanding an enigmatic phrase») ἀναζητᾷ τὴν ἐρμηνεία τῆς φράσης

«τὰ πρὸς τὸν θεόν», ὅπως αὐτὴ χρησιμοποιεῖται στὶς πρὸς Ρωμαίους καὶ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολές. Μέσα ἀπὸ μία σύγκριση μὲ τὴν ἀνάλογη χρῆση τῆς φράσης στὸ κείμενο τῶν Ὁ ὁ συγγραφέας συμπεραίνει τὴν ἱερατικὴ φόρτισή της στὰ συγκεκριμένα χωρία. Ἡ ἀρνητικὴ ἀναφορὰ στοὺς Κοῖτες στὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολὴ εἶναι τὸ θέμα τῆς μελέτης τοῦ Manuel Vogel πού ἀκολουθεῖ («Die Kreterpolemik des Titusbriefes und die antike Ethnographie»). Λαμβάνοντας ὑπόψη τὸ χαρακτῆρα τῆς πολεμικῆς ρητορικῆς καθὼς καὶ τὴν ἀρχαία ἐθνογραφία ὁ συγγραφέας καταλήγει α) ὅτι τὸ Τίτ. 1, 10-14 θὰ πρέπει νὰ κατανοηθεῖ στὸ πλαίσιο μιᾶς τέτοιας ρητορικῆς καὶ β) ὅτι ἡ ἄποψη πὼς οἱ Ποιμαντικὲς ἐπιστολὲς ἀντικατοπτρίζουν μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ χριστιανοὶ ἐξ ἔθνῶν εἶναι ἡ πλειοψηφία στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία θὰ πρέπει νὰ μετριάσθῃ. Στὴ συνέχεια ὁ Peter Nagel συζητᾷ τὴ σημασία τοῦ ΡΟxy 654, 1-5 γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τοῦ προλόγου τῆς ἑλληνικῆς ἐκδοχῆς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Θωμᾶ («Papyrus Oxyrhynchus 654, 1-5 und der Prolog des Thomasevangeliums») καὶ ἀναλύει παλαιογραφικὰ καὶ φιλολογικὰ τὸ κείμενο τοῦ παπύρου προτείνοντας στὸ τέλος μιᾶ ἀποκρίσασί του. Ἀκολουθοῦν δύο σύντομες μελέτες. Ἡ πρώτη εἶναι τοῦ Gerd Häfner («Ein übereinstimmendes Falschzeugnis - zur Auslegung von Mt 26,61») κι ἔχει ὡς θέμα της τὴν ἐρμηνεία τοῦ χωρίου Ματθ. 26, 61. Ἡ δευτέρη εἶναι τοῦ Erich Gräber («Georg Eichholz - Neutestamentler zwischen Barth und Bultmann») καὶ παρουσιάζει τὸ ἔργο καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ πορεία τοῦ καινοδιαθηκολόγου Georg Eichholz.

Biblische Notizen (τεῦχος 145/2010)

Στὸ τρέχον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ φιλοξενοῦνται ἑννέα σύντομες μελέτες βιβλικῶν περιεχομένου. Ἡ πρώτη μελέτη, τῆς Raquel Gilboa, ἔχει ὡς θέμα της τὴν ὀρθὴ μετάφραση τοῦ Γεν. 8,21, ὅπου ἡ ἀνθρώπινη φύση περιγράφεται ὡς κατὰ βάση κακὴ («On Norms and Essence; A Different Light on “Bad” (Genesis 2-8)»). Ἡ συγγραφέας συζητᾷ τὴ διάκριση μεταξὺ τοῦ κακοῦ καὶ φαύλου –ra καὶ ro’a. Καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ὀρθὴ μετάφραση στὸ Γεν. 8,21 θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι «κακός». Στὴν ἐπόμενη μελέτη («Ex 26,9; Ri 9,45; Jdt 11,15: noch drei modale pseudokonsekutive Satzgefüge in der Vulgata») ὁ Herbert Migsch συζητᾷ τὴ σύνταξη τῶν στίχων Ἐξ. 26, 9. Κρ. 9,45. Ἰουδειθ 11,15 στὴ Vulgata. Σὲ καθένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς στίχους ὑπάρχει μιᾶ σύνθετη περίοδος, ὅπου ἡ δευτερεύουσα πρόταση ἀρχίζει –ἀκολουθώντας τὴν παραδοσιακὴ ἐρμηνεία– μὲ τὸ συμπερασματικὸ σύνδεσμο ita ut («ἔτσι ὥστε»). Ὡστόσο, οἱ προτάσεις δὲν εἶναι συμπερασματικὲς ἀλλὰ δυνητικὲς-ἐπεξηγηματικὲς προτάσεις («μὲ τὸ νά...»): ἡ ἐξαρτώμενη πρόταση ἀρχίζει μὲ τὸ σύνδεσμο ut, ἐνῶ τὸ ἐπίρρημα ita βρίσκεται στὴν κύρια πρόταση. Ὁ συγγραφέας καταλήγει ὅτι ὁ Ἰερώνυμος μετέφρασε ἐλεύθερα χρησιμοποιώντας δυνητικὲς-ἐπεξηγηματικὲς σύνθετες προτάσεις. Ὁ Schlomo Bahar στὴ συνέχεια («He erected altars to the Baal’ (2Kgs 21,3). The absence of iconic objects in cultic sites for ‘Other gods’ in the Biblical narrative») συζητᾷ τὴν ἀπου-

σία ειδώλων στη λατρεία του Βαάλ σύμφωνα με τη βιβλική διήγηση και την συνδέει με τα αρχαιολογικά ευρήματα της πρώτης χιλιετίας π.Χ. από την περιοχή. Σύμφωνα με την αρχαιολογική έρευνα οι έθνικές ομάδες της αρχαίας Έγγυς Ανατολής αυτής της περιόδου απέφευγαν να αναπαριστούν τους θεούς τους ανθρωπομορφικά χωρίς όμως αυτό να είναι αποτέλεσμα μιας μονοθεϊστικής ή αφηρημένης αντίληψης για το θείο. Ο συγγραφέας καταλήγει ότι η βιβλική μαρτυρία συμφωνεί με τις αρχαιολογικές πληροφορίες και είναι σε αυτήν την περίπτωση ιστορικά αξιόπιστη.

Το Δωδεκαπρόφητον και η ένότητά του αποτελεί το θέμα της μελέτης του David Morgan που ακολουθεί («Land and Temple as Structural and Thematic Marks of Coherence for the Hebrew Edition of the Book of the Twelve»). Μολονότι κατά τα τελευταία χρόνια διατυπώνεται από διάφορους έρευνήτες ή αμφιβολία εάν οι Δώδεκα Προφῆτες θα πρέπει να διαβαστούν ως μία ένότητα, ο συγγραφέας του παρόντος άρθρου υποστηρίζει το αντίθετο και προτείνει ένα πρόγραμμα ανάγνωσης που αναδεικνύει τα Leitmotiven της «γῆς» και του «Ναού». Από τον Όση μέχρι τον Μαλακία, η έβραϊκή έκδοση των Δώδεκα είναι ένα κείμενο που συζητά τη σημασία της ανέγερσης του Ναού για τον Yehud της περσικής περιόδου. Το μυστικιστικό στοιχείο ως μέρος της αρχαίας ισραηλιτικής πίστης αποτελεί το θέμα της μελέτης του Wolfram Herrmann που ακολουθεί («Die mystische Komponente in der alttestamentlichen Religion»). Ο συγγραφέας αναζητά αποδείξεις γι' αυτό μέσα στο κείμενο της Παλαιάς Διαθήκης και έντοπιζει την παρουσία του στον τρόπο που παρουσιάζεται η αγάπη και άλλα δυνατά αίσθημα άφοσίωσης στον Θεό μέσα στο παλαιοδιαθηκικό κείμενο. Τέλος, υποστηρίζει ότι είναι θεμιτό να γίνεται έδω λόγος για «μυστικισμό», διότι δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός θρησκευτοϊστορικός όρισμός γι' αυτόν και καταλήγει ότι ο Ίσραήλ έχει ένα ιδιαίτερο είδος μυστικιστικής θρησκευτικότητας. Στο σύντομο άρθρο που ακολουθεί («Ein Beispiel für ein semitisches Hithrael im Ägyptischen?») ο Stefan Bojowald παρουσιάζει την πρώτη φιλολογική ανάλυση της λέξης «itreg» και καταλήγει ότι η λέξη θα πρέπει να εκληφθεί ως μορφή της σημιτικής hithrael.

Ακολουθούν τρία άρθρα με καινοδιαθηκική θεματική. Στο πρώτο από αυτά ο Stefan Schreiber («Am Rande des Krieges. Gewalt und Gewaltverzicht bei Jesus von Nazaret») εξετάζει τη στάση του Ίησοῦ απέναντι στον πόλεμο και στη βία και μάλιστα σε σχέση προς τις πολιτικές συνθήκες της εποχής του, αλλά και προς τις μεσσιανικές προσδοκίες των συγχρόνων του Ίουδαίων. Ο συγγραφέας συνδέει την ανάλυσή του με την εξαγγελία εκ μέρους του Ίησοῦ της έκατολογικής Βασιλείας του Θεοῦ, η οποία έχει ήδη αρχίσει, και καταλήγει ότι παρά τη μη βίαιη στάση του ο Ίησοῦς και το κήρυγμά του δεν παύει να έχουν και πολιτικό περιεχόμενο. Στη συνέχεια ο Peter-Ben Smit συζητά το συντακτικό ρόλο του «καί» στο Ματθ. 12,30 («Zur ein καί, expegeticum mit Folgen. Eine Notiz zu Matthäus 12,30») και υποστηρίζει ότι έδω είναι επεξηγηματικός. Έχοντας ως άφετηρία αυτήν την παρατήρηση υποστηρίζει μία στενή σχέση πράξης και αποτε-

λέσματος μεταξύ τῶν δύο μερῶν τοῦ στίχου: τὸ «εἶναι» μὲ τὸν Ἰησοῦ ἐξασφαλίζεται μὲ τὸ «συνάγειν» μαζὶ του.

Ὁ Anthony Alcock, τέλος, στὸ σύντομο σημείωμά του («Notes on the Coptic Translations of the Construction ἐν τῷ + Infinitive in Luke») συζητᾷ ἕνα συντακτικὸ φαινόμενο ποὺ ἀπαντᾷ πολὺ συχνὰ στὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιο, τὴ σύνταξη τῆς πρόθεσης ἐν μὲ ἔναρθρο ἀπαρέμφατο. Οἱ δύο βασικὲς διάλεκτοι τῆς κοπτικῆς (σαχιδικὴ καὶ βοχαϊρικὴ) ἔχουν μία παρόμοια σύνταξη, ὁ ὅποια ὁμως δὲν χρησιμοποιεῖται πάντοτε γιὰ νὰ ἀποδώσει τὴν ἑλληνικὴ ἔκφραση. Ὁ συγγραφέας ἀναλύει παρόμοιους τρόπους ἔκφρασης σὲ ἀρχαιότερες φάσεις τῆς αἰγυπτιακῆς καὶ στὴ συνέχεια σχολιάζει τὸ κείμενο τῆς σαχιδικῆς καὶ βοχαϊρικῆς μετάφρασης τῶν στίχων τοῦ Λουκᾶ ποὺ περιέχουν τὴν ὑπὸ διερεύνηση ἔκφραση.

Early Christianity (τόμος 1, τεῦχος 1/2010)

Τὸ περιοδικὸ *Early Christianity* κυκλοφόρησε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 2010 καὶ ἔχει ὡς ἀντικείμενο τοῦ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμὸ ὡς ἱστορικὸ φαινόμενο. Δὲν περιορίζεται ἐπομένως μόνο στὴν ἀνάλυση καινοδιαθηκικῶν κειμένων, ἀλλὰ φιλοξενεῖ ἐπίσης μελέτες σχετικὲς μὲ τὴν ὑπόλοιπη γραμματεία τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ, τῆς ὁποίας τμῆμα εἶναι καὶ τὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ περιοδικὸ κυκλοφορεῖ τέσσερις φορές κατ' ἔτος καὶ φιλοξενεῖ τέσσερα ἢ πέντε ἄρθρα, καθὼς καὶ εἰδικὲς στῆλες σχετικὲς μὲ νέες ἀνακαλύψεις ἀπὸ τὸ κῶρο τῆς ἀρχαιολογίας, ἐπιγραφικῆς ἢ παπυρολογίας, οἱ ὁποῖες ἔχουν σχέση μὲ τὸν ἀρχέγονο Χριστιανισμὸ. Δύο ἀπὸ τὰ τεύχη κατ' ἔτος εἶναι θεματικὰ καὶ δύο ἐλεύθερης θεματικῆς.

Τὸ πρῶτο τεῦχος εἶναι ἀφιερωμένο στὶς νέες κατευθύνσεις στὸ κῶρο τῶν παύλειων σπουδῶν. Ὁ Michael Wolter στὴν πρώτη μελέτη τοῦ τεύχους («Die Entwicklung des paulinischen Christentums von einer Bekehrungsreligion zu einer Traditionsreligion») ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Παῦλος κατανοεῖ τὸν Χριστιανισμὸ –ὅσον ἀφορᾷ στὴν τυπολογία του– ὡς μία «ἱεραποστολικὴ θρησκεία» καὶ ἡ θεολογία του παρέχει τὸ συμβολικὸ κόσμο γιὰ κάτι τέτοιο. Χρησιμοποιώντας παραδείγματα ἀπὸ τὴν παύλεια ἐκκλησιολογία, τὴ διδασκαλία του περὶ δικαιοσύνης καὶ τὴν ἑσχατολογία τῶν δευτεροπαύλειων κειμένων, ὁ Wolter παρουσιάζει πῶς τελικὰ ὁ παύλειος χριστιανισμὸς μεταμορφώθηκε σὲ ἕνα διαφοροτικὸ τύπο θρησκείας, στὴν «παραδοσιακὴ θρησκεία». Στὴν ἐπόμενη μελέτη ἡ Judith Lieu («'As much my apostle as Christ is mine': The dispute over Paul between Tertullian and Marcion») συζητᾷ τὸν τρόπο ποὺ ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ ὁ Μαρκίωνας ἐρμηνεύουν τὸν Παῦλο καὶ εἰδικότερα τὰ κεφάλαια Β' Κορ. 3-4. Μέσα ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν δύο προσεγγίσεων ἡ συγγραφέας καταλήγει ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς δύο ἀρχαίους συγγραφεῖς συνδιαλέγεται μὲ τὸ παύλειο κείμενο μὲ τὸ δικό του τρόπο. Σὲ καθεμιά ἀπὸ αὐτὲς τὶς προσεγγίσεις διάφοροι παράγοντες διαδραματίζουν σημαντικὸ ρόλο: τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, οἱ προσωπικὲς τὸς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις κ.ἄ. Οἱ ἠθικὲς διαστάσεις τῆς παύλειας διδασκαλίας ἀπασχολοῦν τὸν Matthias Konradt

στη μελέτη που ακολουθεί («Die Christonomie der Freiheit. Zu Paulus' Entfaltung seines ethischen Ansatzes in Gal 5,13 - 6,10»). Ὡς συγκεκριμένο παράδειγμα ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ἡ σχέση ἐλευθερίας καὶ ἀγάπης στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή. Στὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης τοῦ ὁ Konradt παρουσιάζει τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας, ὅπως αὐτὰ ἀναπτύσσονται στὴ συγκεκριμένη ἐπιστολή. Στὴ συνέχεια ἐξετάζεται ἡ σχέση μεταξὺ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀμοιβαίας διακονίας μέσα στὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τέλος, ἀναλύεται ἡ πραγματιστικὴ λειτουργία τοῦ Γαλ. 5,15 - 6,10 μέσα στὴ γενικότερη συνάφεια τῆς ἐπιστολῆς. Ὁ John M.G. Barclay στὴ συνέχεια («'I will have mercy on whom I have mercy': The Golden Calf and Divine Mercy in Romans 9-11 and Second Temple Judaism») ἐξετάζει τὸ ρόλο ποὺ διαδραματίζει ἡ ἱστορία τοῦ χρυσοῦ μόσχου (Ἔξ. 32-34) μέσα στὰ κεφ. 9-11 τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς. Ὁ συγγραφέας συγκρίνει τὸν τρόπο ποὺ ὁ Παῦλος παρουσιάζει αὐτὴν τὴν ἱστορία μὲ ἄλλες ἐκδοχὲς τῆς στὸν Ἰώσηπο, Φίλωνα καὶ Ψ-Φίλωνα (*Liber Antiquitatum Biblicarum*). Ὁ Παῦλος παρουσιάζει τὴν κατάσταση τοῦ Ἰσραὴλ μὲ τὰ ἴδια μελανά χρώματα, κατανοεῖ ὅμως τὴ θεία χάρις ὅχι ὡς δύναμη ἀπλὰ ἀποκατάστασης, ἀλλὰ ἀναδημιουργίας. Ἔτσι τόσο ἡ ἀσάφεια ὅσο καὶ ὁ μελλοντικὸς χρόνος ποὺ χρησιμοποιεῖται στὸ Ἔξ. 33,19 (Ρωμ. 9,15) παρέχουν τὴ βάση γιὰ τὴν ἐλπίδα ποὺ ἔχει ὁ Παῦλος γιὰ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὰ ἔθνη.

Στὴν τελευταία κύρια μελέτη ὁ Jonathan A. Linebaugh («Debating Diagonal Δικαιοσύνη: The Epistle of Enoch and Paul in Theological Conversation») συγκρίνει τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης, ὅπως αὐτὴ ἀναπτύσσεται στὴν Ἐπιστολὴ τοῦ Ἐνῶχ καὶ στὸ Ρωμ. 3, 21-24. Ἐνῶ ἡ Ἐπιστολὴ Ἐνῶχ προαναγγέλλει μίαν τελικὴ κρίση κατὰ τὴν ὁποία θὰ πάψει νὰ ὑπάρχει ἡ ἀδικία, ὁ Παῦλος διακηρύσσει μίαν ἀποκάλυψη τῆς θεϊκῆς δικαιοσύνης στὸ παρόν, ἡ ὁποία ὡστόσο ὑπερβαίνει τὴ λογικὴ μίαν τιμωρικῆς δικαιοσύνης. Ἔτσι γιὰ τὸν Παῦλο ἡ λύση ποὺ προτείνει ἡ Ἐπιστολὴ Ἐνῶχ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πρόβλημα. Στὸ τεῦχος περιλαμβάνονται ἐπίσης α) ἓνα σύντομο ἄρθρο τοῦ Peter Arzt-Grabner γιὰ νέα παπυρολογικὰ εὑρήματα, τὰ ὁποία σχετίζονται μὲ τὶς παύλειες ἐπιστολὲς καὶ τὶς ιδέες ποὺ ἀναπτύσσονται σὲ αὐτές («Neues zu Paulus aus den Papyri des römischen Alltags»), β) τῆς Claire Clivaz γιὰ ἓνα νέο πάπυρο ποὺ περιέχει ἓνα ἀπόσπασμα τῆς πρὸς Ἑβραίους («A New NT Papyrus: P¹²⁴ (PSI 1497)»), γ) βιβλιοπαρουσιάσεις καὶ δ) παρουσιάσεις νέων ἐρευνητικῶν προγραμμάτων.

Early Christianity (τόμος 1, τεῦχος 2/2010)

Τὸ δευτέρου τεῦχος τοῦ πρώτου τόμου τοῦ περιοδικοῦ δὲν ἔχει μιὰ συγκεκριμένη θεματικὴ καὶ φιλοξενεῖ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ σύντομα κείμενα τῶν μονίμων σελῶν τρεῖς μεγαλύτερες μελέτες. Στὴν πρώτη ὁ Reinhard Feldmeier («'Ein Gott und Vater aller'. Exegetische Beobachtungen zum neutestamentlichen Monotheismus») παρουσιάζει τὴν κεντρικὴ θέση ποὺ καταλαμβάνει ἡ μονοθεϊκὴ πίστις στὸν περὶ Θεοῦ λόγο τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἡ ὁμολογία πίστεως ὡστόσο τῆς

Καινῆς Διαθήκης γιὰ τὸν ἕνα καὶ μοναδικὸ Θεὸ πὸ εἶναι ὁ πατέρας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λειτουργεῖ ὡς συνεκτικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ John S. Kloppenborg καὶ Callie Callon στὴ συνέχεια («The Parable of the Shepherd and the Transformation of Pastoral Discourse») συγκρίνουν τὶς ἐκδοχὲς τῆς παραβολῆς τοῦ χαμένου προβάτου στὴν Πηγὴ τῶν Λογίων, στὸ κατὰ Ματθαῖον, στὸ κατὰ Λουκᾶν καὶ στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θωμᾶ καὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ κάθε ἐκδοχὴ ἀντικατοπρίζει διαφορετικὲς κοινωνικὲς συνθήκες καὶ ἔχει μία διαφορετικὴ λειτουργία μέσα στὴν ἐκάστοτε ἀφήγηση.

Οἱ κατηγορίες τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ὡς βασικὲς ἀρχὲς τοῦ συμβολικοῦ κόσμου τόσο στὸ κατὰ Ἰωάννην ὅσο καὶ στὴν πρὸς Ἑβραίους ἀποτελοῦν τὸ θέμα τῆς μελέτης τοῦ Harold W. Attridge πὸ ἀκολουθεῖ («Temple, Tabernacle, Time, and Space in John and Hebrews»). Καὶ στὰ δύο κείμενα αὐτὲς οἱ δύο κατηγορίες ὀρίζουν τὸ ἱερό μὲ διαφορετικὸ τρόπο κάθε φορὰ. Ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τοὺς διαφορετικοὺς αὐτοὺς τρόπους ἐντοπίζοντας σημεῖα προσέγγισης καὶ ἀπόκλισης. Στὴ μόνιμη στήλη «New Discoveries» ἡ Ursula Schattner-Rieser («Garizim versus Ebal. Ein neues Qumranfragment samaritanischer Tradition?») παρουσιάζει ἕνα νέο σπάρραγμα ἀπὸ τὸ Κουμράν σαμαριτικῆς προέλευσης, κάτι τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ σαμαρικὴ παράδοση οὔτε κειμενικὰ οὔτε ἱστορικὰ ἦταν περιθωριοποιημένη. Στὴν ἴδια στήλη οἱ Herbert Krosney, Marvin Meyer and Gregor Wurst («Preliminary Report on New Fragments of Codex Tchacos») παρουσιάζουν τὰ σπάρραγμα ἀπὸ τὸ ἀπόκρυφο Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα τοῦ Κώδικα Tchacos τὰ ὁποῖα ἐπιστράφηκαν πρόσφατα. Μὲ τὴν ἀνάγνωσή τους ἔχει πλέον ὀλοκληρωθεῖ τὸ 90-95% τῆς ἀνάγνωσις τοῦ γνωστικοῦ αὐτοῦ κειμένου. Ὁ τόμος ὀλοκληρῶνεται μὲ βιβλιοπαρουσιάσεις.

Zeitschrift für antikes Christentum (τόμος 14, τεῦχος 1/2010)

Στὸ τρέχον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ δημοσιεύονται δέκα μελέτες, στὶς ὁποῖες παρουσιάζονται πυχὲς τοῦ ἔργου τοῦ Liberatus τῆς Καρχηδόνας καθὼς καὶ ἡ ἐποχὴ του. Στὴν πρώτη μελέτη («Kommentierende Analyse zu Liberatus, *Breviarium* 1-7») ὁ Volker Henning Drecoll κάνει μία ἐκτενὴ ἀνάλυση τῶν κεφ. 1-4 τοῦ ἔργου τοῦ Liberatus, *Breviarium*. Ὁ συγγραφέας τῆς μελέτης συζητᾶ κριτικὰ τὶς πηγές, στὶς ὁποῖες στηρίχθηκε ὁ Liberatus καὶ καταλήγει ὅτι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο χρησιμοποιοῦνται αὐτὲς, δὲν εἶναι ἐνιαῖος καὶ συνεπής. Τὰ στοιχεῖα πὸ δίνονται γιὰ τὴν αἴρεση τοῦ Ἀπολλιναρίου μέσα στὸ *Breviarium*, εἶναι ἐνδιαφέροντα, κάτι πὸ δὲν ἱσχύει γιὰ τὸν Παῦλο Σαμοσάτων. Δὲν τηρεῖται ἐπίσης κάποιες φορὲς ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν γεγονότων καὶ ὁ Liberatus φαίνεται νὰ μὴν κατανοεῖ πάντοτε τὶς περίπλοκες ἱστορικὲς συνθήκες τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} αἰ.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη («Liberatus von Karthago und die “Drei Kapitel”. Anmerkungen zum *Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum* 8-10») δίνεται ἡ ἀνάλυση τῶν κεφ. 8-10 τοῦ *Breviarium*. Ἡ συγγραφέας τῆς μελέτης Uta Heil σημειώνει τὴν θετικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Κυρίλλου καὶ τῆς θεολογίας του στὸ

συγκεκριμένο τμήμα του βιβλίου. Ο Liberatus επικεντρώνεται στην Ἀλεξάνδρεια και άγνοει τις άλλες σημαντικές μητροπόλεις, όπως την Ἀντιόχεια και την Κωνσταντινούπολη ή ακόμη και τη Ρώμη. Υίοθετεί τη δυτική όπτική και ή θεολογία του Κυρίλλου παρουσιάζεται σε πλήρη συμφωνία με τον *Tomus Leonis*. Ἐπιπλέον στην παρουσίασή του σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και ό Θεόδωρος Μοψουεστίας. Τήν στάση του Liberatus, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τὰ κεφάλαια 11-14 του *Breviarium*, σχολιάζει ό Martin Wallraf στη μελέτη που ακολουθεϊ («Das Konzil von Chalkedon in der Darstellung des Liberatus von Karthago (*Breviarium* 11-14)»). Αυτό που προκύπτει από την εξέταση του σχετικού κειμένου είναι ότι απουσιάζει ή θεολογία τῆς Χαλκηδόνας και δέν γίνεται λόγος για τον Τόμο της ούτε για εκείνον του Λέοντος. Οί κανόνες επίσης τῆς Χαλκηδόνας (μαζί με τον 28) αναφέρονται σε λάθος σημείο στην αφήγηση. Με άφορμή αυτήν την παρατήρηση ό συγγραφέας συζητᾷ τή στάση του Liberatus απέναντι σε εκείνες τις έρμηνείες που έβλεπαν την έπιβολή των θέσεων τῆς Ρώμης στη συζήτηση για τὸ χριστολογικό δόγμα.

Ο Hanns Christof Brennecke, στη συνέχεια («Das akakianische Schisma: Liberatus, *Breviarium* 15-18»), εξετάζει τὰ κεφάλαια 15-18 του *Breviarium* και καταλήγει ότι σε αυτά είναι έμφανής ή δυτική στάση που τηρεϊ ό Liberatus. Η όρθοδοξία για αυτόν συνδέεται άμεσα με την ύπακοή στη Ρώμη. Επίσης είναι έμφανής ή δυτική θέση για μιᾷ μεγαλύτερη έμπλοκή των αυτοκρατόρων στις θεολογικές και εκκλησιαστικές έριδες. Τέλος, όσον άφορᾷ τὸ άκανιανό σχίσμα οί πηγές, που χρησιμοποιεϊ είναι διαφορετικές από εκείνες του Ψ-Ζαχαρία του Ρήτορος και ή θεολογία τῆς όλης διαμάχης παρουσιάζεται σύντομα μέσα από τὸ Ἐνωτικόν. Στην έπόμενη μελέτη («Liberatus' Polemik gegen die Verurteilung der drei Kapitel und seine alexandrinische Quelle. Einige Beobachtungen zu *Breviarium* 19-24») ό Benjamin Gleede συζητᾷ τις πηγές του Liberatus για τὰ κεφάλαια 19-24 του *Breviarium*. Από την εξέταση των έπιμέρους κεφαλαίων προκύπτει ότι ό Liberatus χρησιμοποιεϊ έκτός από μιᾷ άλεξανδρινή πηγή συμπληρωματικό ύλικό, τὸ όποιο όργανώνει σε παραρτήματα μέσα στην αφήγησή του. Στην έκτη μελέτη του τεύχους («Das *Breviarium* des Liberatus von Karthago. Einige Hypothesen zu seiner Intention») ό Misha Meier σχολιάζει κριτικά κάποιες από τις ύποθέσεις που διατυπώθηκαν κατά τὰ τελευταία χρόνια σχετικά με τον σκοπό του *Breviarium*. Ο συγγραφέας διατυπώνει τή θέση ότι ό Liberatus έγραψε τὸ μικρό έργο του για νά υπερασπιστεϊ τή θρησκευτική πολιτική του Ἰουστινιανου στην έριδα των «Τριών Κεφαλαίων» και για νά μυήσει τούς συγχρόνους του στη Βόρεια Ἀφρική στη δομή και στους μηχανισμούς τῆς κυρίαρχης άνατολικῆς εκκλησιαστικῆς πολιτικῆς.

Η μελέτη που ακολουθεϊ («Das Bild der Kaiser bei Liberatus») έχει ως θέμα της την εϊκόνα των αυτοκρατόρων στο *Breviarium*. Οί αυτοκράτορες παρουσιάζονται νά μὴν άναλαμβάνουν οί ίδιοι ένεργό ρόλο ή νά μὴν έχουν σαφή θεολογική στάση. Παρεμβαίνουν μόνο σε έξαιρετικές περιπτώσεις και πάντοτε ακολουθώ-

ντας τις προτάσεις τῶν συμβούλων τους. Οἱ θεολογικές τους τοποθετήσεις δὲ φαίνεται νὰ ἔχουν σημασία καὶ δὲν εὐθύνονται γιὰ τις ἐκκλησιαστικές ἔριδες. Τὸ θέμα τῶν πηγῶν τοῦ *Breviarium* πραγματεύεται ἐπίσης ὁ Bruno Bleckmann στὴν ἐπόμενη μελέτη («Tendenziöse Historiographie bei Liberatus: Von Proterius bis Athanasios II»). Ὁ συγγραφέας ὑποθέτει ὅτι ὁ Liberatus στηρίζεται πιθανὸν στὸ *Graecum Alexandriae scriptum*. Σὲ αὐτὴν ἀποδίδει καὶ τὴν ἰδιαίτερη τάση τοῦ σύντομου ἔργου, ἡ ὁποία διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Ψ-Ζαχαρία τοῦ Ῥήτορος. Ὁ Konrad Vössing («Africa zwischen Vandalen, Mauren und Byzantinern (533-548 n.Chr.)») παρουσιάζει στὴ συνέχεια τὶς σχέσεις ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴ Β. Ἀφρική μετὰ τὴν κατάκτησή της ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς κατὰ τὸν 6^ο αἰ. Μολονότι ἡ βυζαντινὴ κατάκτηση παρουσιάστηκε ὡς ἀπελευθέρωση ρωμαϊκοῦ ἐδάφους ἀπὸ τοὺς Βανδάλους, αὐτὸ δὲν ἀνταποκρινόταν στὴν πραγματικότητα. Ἡ νέα βυζαντινὴ διοίκηση δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποκαταστήσει τὶς παλαιότερες δομές. Στὴν περίπτωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων οἱ Βυζαντινοὶ μάλιστα ἐπέβαλαν μία νέα φιλοκαληθδόνια διοίκηση.

Τὸ πρόβλημα τῆς χειρόγραφης παράδοσης καὶ τῆς πρόσληψης τοῦ *Breviarium* εἶναι τὸ θέμα τῆς μελέτης τοῦ Steffen Patzold («Spurensuche: Beobachtungen zur Rezeption des Liberatus in der Karolingerzeit und im Hochmittelalter»). Ὁ συγγραφέας προτείνει ἡ ἱστορία τῆς χειρόγραφης παράδοσης νὰ ξαναγραφεῖ ἕξαιτίας τῆς ἐξάρτησής της ἀπὸ τὸν Ψ-Ἰσίδωρο.

Theologische Zeitschrift (τόμος 66, τεῦχος 2/2010)

Τὸ τρίτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ γιὰ τὸ τρέχον ἔτος εἶναι ἀφιερωμένο στὴν Christine Lienemann-Perrin, καθηγήτρια τῆς Οἰκουμενικῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἱεραποστολικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βασιλείας (Ἑλβετία) μὲ ἀφορμὴ τὴ συνταξιοδότησή της. Στὴν προσωπικότητά της καὶ στὸ ἔργο της εἶναι ἀφιερωμένο ἐπίσης καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τοῦ τεύχους γραμμένο ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τοῦ τεύχους Katrin Kusmierz καὶ Benedict Schubert.

Ἡ πρώτη μελέτη («Anmerkungen zur dritten Vision des Sacharja (Sacharja 2,5-9)») εἶναι τοῦ Hans-Peter Mathys κι ἔχει ὡς θέμα της τὴν τρίτη ὄραση τοῦ προφήτη Ζαχαρία (Ζαχ. 2, 5-9), ὅπου ὁ προφήτης ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα πῶς θὰ ἐξασφαλισθεῖ χωρὶς τεῖχος ἡ προστασία τῆς φαινομενικὰ ἀπροστάτευτης Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι αὐτὴν τὴν προστασία τὴν παρέχει ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος περιβάλλει τὴν πόλη ὡς «πύρινο τεῖχος». Ὁ προφήτης προσλαμβάνει τὴν παράσταση τῆς πύρινης στήλης τοῦ βιβλίου τῆς Ἐξόδου καὶ τὴ μεταμορφώνει σὲ στατικὸ τεῖχος. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης/ἀκροατὴς ὀδηγεῖται ἀπὸ τὸν συμπορευόμενον Γιαχβὲ τῆς ἐρήμου σὸν παρόντα Γιαχβὲ τῆς Ἱερουσαλήμ. Σὲ αὐτὴν τὴ νέα σύλληψη ὁ προφήτης ἀξιοποιεῖ κι ἄλλα θεολογικὰ μοτίβα γνωστὰ ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς Ἐξόδου: τὴ διαθήκη, τὴν ἐξήγηση τοῦ ὀνόματος τοῦ Γιαχβὲ (Ἔξ. 3, 14) καὶ δύο ἐκφράσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι στενὰ συνδεδεμένες μὲ τὴ θεολογία τῆς παρουσίας: **יְיָ אֱלֹהֵינוּ** καὶ **יְיָ אֱלֹהֵינוּ**. Ὁ Reinhold Benhardt στὴ συνέχεια («Die Rede von

“unbewusstem Christentum” und “latenter Kirche” im 19. und 20. Jahrhundert») εξετάζει τη θεολογική υπόθεση ότι και άνθρωποι, οί όποιοι δέ διατηρούν σχέσεις με την Έκκλησία ή δέν έχουν θρησκευτικότητα, διασώζουν μέσα τους σέ λανθάνουσα μορφή στοιχεία τής χριστιανικής πίστης. Κατά τόν 19^ο αϊ. ό Richard Rothe εισηγάγε τόν όρο «άσυνείδητος Χριστιανισμός» γιά νά δηλώσει αυτό τόν φαινόμενο. Αύτή ή ιδέα άναπτύχθηκε περαιτέρω στό τέλος τού 19^{ου} και στόν 20^ο αϊ. κι υιοθετήθηκε άπό τούς Martin Kähler και Martin Rade. Σέ αύτήν αναφέρθηκαν οί λεγόμενοι «χριστιανοσοσιαλιστές» κι οί εκπρόσωποι τής «διαλεκτικής θεολογίας», ένώ ή επίδρασή της εΐναι έμφανής στό έργο τού Bonhoeffer, τού Tillich, στην «Πολιτική θεολογία» τής Dorothee Sölle και κυρίως στην ιδέα τού «anonymous Christianity» τού Rahner. Ό συγγραφέας τής παρούσας μελέτης παρουσιάζει αυτές τις προσεγγίσεις και τις συζητά άπό συστηματικής πλευράς. Στο έπόμενο άρθρο ή Ulrike Sill εξετάζει την ιστορία μιάς μικρής ιεραποστολικής κοινότητας στην Γκάνα κατά την προαποικιακή και πρώιμη άποικιακή περίοδο («New wine in old calabashes? The Akuapem case 1843-1874»). Στά 1843 μία ιεραποστολική ομάδα άπό την Βασιλεία ίδρυσε ένα μικρό σταθμό ιεραποστολής στην Akuapem. Γιά νά μπορέσει νά επιβιώσει ήταν άναγκαία ή συνεργασία τών Εύρωπαίων και τών ντόπιων. Η παρουσία τής Ίεραποστολής ήταν όπωσδήποτε τόσο κάτι τόν ξενο και άπειλτικό όσο και μία ευκαιρία γιά άνανέωση και πρόοδο. Αύτή ή άμφισημία άποτελεΐ κατά τή συγγραφέα ένα άκόμη στοιχείο πού άποδεικνύει την ένταξη τής ιεραποστολικής κοινότητας στην τοπική κοινωνική δομή, καθώς ή άμφισημία άποτελεΐ χαρακτηριστικό αυτής τής τοπικής κοινωνίας.

Τόν τελευταίο άρθρο τού τεύχους εΐναι τού Darrell L. Guder κι έχει ως θέμα του τόν ζήτημα τής λεγόμενης «ιεραποστολικής Έκκλησίας» («“Missional Church”». Forschungsbericht über eine missiologische Debatte in den USA»). Στη δεκαετία τού 1970 ό Leslie Newbigin κάλεσε τις έκκλησίες στή Μ. Βρετανία νά λάβουν σοβαρά υπόψη την έκκοσμίκευση τής βρετανικής κοινωνίας και νά αναλάβουν τόν δύσκολο ρόλο τού εκ νέου ευαγγελισμού της. Αύτες οί προτάσεις έδωσαν τήν άφορμή γιά νά γεννηθεί στις ΗΠΑ ό όρος «missional church» (ιεραποστολική εκκλησία). Μέσα άπό αυτόν εκφράζεται ή άναγκαιότητα νά κατανοηθεί ή ιεραποστολική ευθύνη τής Έκκλησίας ως ούσιώδες χαρακτηριστικό της. Η συζήτηση σήμερα περιστρέφεται γύρω άπό κεντρικά θεολογικά ζητήματα πού σχετίζονται με αύτήν τήν προβληματική και όχι τόσο γύρω άπό νέες μεθόδους ή στρατηγικές και συνδέεται άμεσα με ένα πλήθος άλλων θεμάτων, όπως εΐναι ή «ιεραποστολική έρμηνεία» τής Βίβλου, ή συζήτηση γιά τήν «κωνσταντινεία φυλάκιση τής Έκκλησίας» ή οί κριτικές άντιπαραθέσεις με τήν θεολογία τής *missio Dei*.

Theologische Zeitschrift (τόμος 66, τεύχος 3/2010)

Στό τρέχον τεύχος τού περιοδικού δημοσιεύονται δύο κύριες μελέτες και βιβλιοκρισίες. Ό Jan Schäfer στην πρώτη μελέτη («Zur Funktion der Dionysosmysterien in der Apostelgeschichte. Eine intertextuelle Betrachtung der Berufungs-

und Befreiungserzählungen in der Apostelgeschichte und der Bakchen des Euripides») συζητᾶ τις πιθανές διακειμενικές σχέσεις μεταξύ τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδη *Βάκχαι*, στὴν ὁποία παρουσιάζεται ὁ μῦθος τῆς εἰσαγωγῆς τῆς διονυσιακῆς λατρείας στὶς Θῆβες καὶ τῶν ἀφηγήσεων ἀπελευθέρωσης καὶ κλήσης στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (9, 1-19. 22, 1-21. 26, 1-23. 5, 17-23. 12, 4-17. 16, 23-40). Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει ὅτι τέτοιες διακειμενικές ἀναφορές ἐπιστρατεύονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῶν Πράξεων γιὰ νὰ παρουσιάσει τὴ χριστιανικὴ πίστη μέσα σὲ ἕναν κόσμο ὁ ὁποῖος διαμορφώνεται ἀπὸ τὸν ἑλληνιστικὸ πολιτισμὸ καὶ γιὰ νὰ ὀδηγήσει τοὺς ἀναγνώστες του στὸ νὰ ἐπιλέξουν τὴν πίστη στὸν Ἰησοῦ Χριστό. Στὴ δευτέρη μελέτη ὁ Franz Christ («Zur Lösung einer praktischen Aufgabe. Mit Schleiermacher die theologische Existenz verstehen») συζητᾶ τις θέσεις τοῦ Schleiermacher γιὰ τὴ θεολογικὴ ὑπαρξη. Σύμφωνα μὲ αὐτὸν ἡ θεολογία εἶναι «μία θετικὴ ἐπιστῆμη πὸν χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἐπίτευξη πρακτικῶν στόχων». Ὁ Christ θεωρεῖ ὅτι μία τέτοια ἀντίληψη μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει τὴν ἀπάντηση στὴν πρόκληση τῆς σημερινῆς πολυθρησκευτικῆς κοινωνίας καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ θεολογικὴ ὑπαρξη ἔχει τις ρίζες της στὸ διάλογο ὁ ὁποῖος κατευθύνεται ἀπὸ τὸν σαρκωμένο Λόγο καὶ στὸ Ἅγιο Πνεῦμα.

Kerygma und Dogma (τόμος 56, τεῦχος 4 / 2011)

Τὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ περιοδικοῦ εἶναι τοῦ Jan Rohls («Das Verlorene und das Wiedergewonnene Paradies. Religiöse Epik und reformierte Dogmatik in John Miltons Spätwerk») κι ἔχει ὡς θέμα του τις δογματικὲς θέσεις τοῦ John Milton. Ἔχοντας ὡς ἀφετηρία τὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Ἕλληνογενετοῦ ἄγγλου ποιητῆ (*Paradise Lost* καὶ *Paradise Regained*) ὁ συγγραφέας ἐντοπίζει τις δογματικὲς θέσεις τοὺς καὶ καταλήγει ὅτι αὐτὲς σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἀπομακρύνονται ἀπὸ τις κύριες θεολογικὲς θέσεις τοῦ Καλβινισμοῦ. Στὸ τελευταῖο μέρος τῆς μελέτης του ὁ συγγραφέας συζητᾶ τὴν ἐπίδραση τοῦ Milton στὴ γερμανικὴ καὶ ἑλβετικὴ τέχνη κατὰ τὸν Διαφωτισμὸ. Στὴ συνέχεια («Globalisierung und Religion. Theologische Herausforderungen») ὁ Hans-Martin Barth συζητᾶ τὴν πρόκληση πὸν παρέχει ἡ παγκοσμιοποίηση στὴ θεολογία καὶ τὴν ἀνάγκη ἄρθρωσης ἑνὸς θεολογικοῦ λόγου πὸν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσει σὲ αὐτήν. Βασικὲς ἀρχὲς τῆς παγκοσμιοποίησης εἶναι οἱ δυναμικὲς διαδικασίες, οἱ σχέσεις ἀλληλοεξάρτησης καὶ ἡ πίεση γιὰ μεγιστοποίηση. Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ μπορέσει ἡ θεολογία νὰ ἀντεπεξέλθει σὲ αὐτὴν τὴν πρόκληση εἶναι νὰ δεῖ τὴν παγκοσμιοποίηση μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας. Στὸ τρίτο ἄρθρο ὁ Matthias Haudel («Das evangelische Buß-, Beicht- und Versöhnungsverständnis in ökumenischer Perspektive») συζητᾶ τὸν τρόπο πὸν κατανοεῖται ἀπὸ τὴν προτεσταντικὴ παράδοση ἡ μετάνοια καὶ ἡ συγχώρηση μέσα σὲ μία οἰκουμενικὴ προοπτικὴ. Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἁρθροῦ ὁ Haudel ἀναλύει τις θεολογικὲς καὶ πρακτικὲς διαστάσεις τῆς προσωπικῆς καὶ συλλογικῆς καταλλαγῆς τῆς προτεσταντικῆς παράδοσης, προκειμένου νὰ καταδείξει τις προτεσταντικὲς προϋποθέσεις τῶν οἰκουμενικῶν πράξεων κα-

ταλλαγῆς καὶ συμφιλίωσης. Μετὰ ἀπὸ μίᾳ ἱστορικῆ ἀνασκόπηση συζητᾶ τις σύγχρονες μορφῆς τῆς λειτουργικῆς ἐπιτέλεσης αὐτῆς τῆς συμφιλίωσης. Στὸ τελευταῖο μέρος ἐπισημαίνει τις συνέπειες ποὺ ἔχει ἡ προτεστάντικῆ θεώρηση τῆς μετάνοιας καὶ καταλλαγῆς στὴν οἰκουμενικῆ κατανόηση καὶ ἐπιτέλεσή τους.

Ὁ τρόπος ποὺ ἡ εὐαγγελικῆ παράδοση κατανοεῖ τις ὁμολογίες πίστεως εἶναι τὸ θέμα τῆς μελέτης τοῦ Friedrich Weber ποὺ ἀκολουθεῖ («Bekenntnis und Bekennen. Die Barmer Theologische Erklärung und die Confessio Augustana als die evangelischen Kirchen verbindende Bekenntnisse»). Σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα οἱ ὁμολογίες πίστεως εἶναι ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα καὶ προκλήσεις ποὺ ἀναφύονται μέσα στὴ ζωὴ καὶ δὲν στηρίζονται στὴν ἀνθρώπινη ὑποκειμενικότητα, ἀλλὰ προκύπτουν μέσα ἀπὸ θεολογικὲς ζημώσεις κι ἔχουν τις ρίζες τους στὸ βιβλικὸ κείμενο. Στις λουθηρανικὲς ἐκκλησίες αὐτὲς οἱ ὁμολογίες ὑπογραμμίζουν ὅτι ἡ ἐκκλησία –μὲ τὸ λόγο καὶ τὰ μυστήρια– ἐκπληρώνει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ περιέχουν τὰ κριτήρια γιὰ κάθε νέα ἀπόφαση ποὺ λαμβάνεται ἀπὸ αὐτὴν. Σὲ αὐτὴν τὴ βάση ὁ Weber συζητᾶ κατὰ πόσο ἡ Θεολογικὴ Ὁμολογία τῆς Barmen (1934) δὲν θὰ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ θεωρηθεῖ μίᾳ ὁμολογία τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη κατὰ πόσο ἐπίσης ἡ Confessio Augustana δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ἰσχύ ὡς ἡ κοινὴ ὁμολογία τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας τῆς Γερμανίας (EKD).

Evangelische Theologie (τόμος 70, τεῦχος 5/2010)

Οἱ δύο πρῶτες μελέτες τοῦ τρέχοντος τεύχους εἶναι ἀφιερωμένες στὴν προσωπικότητα καὶ σὲ πτυχὲς τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῦ Eberhard Bethge, θεολόγου καὶ βιογράφου τοῦ Dietrich Bonhoeffer. Στὴν πρώτη μελέτη («Eberhard Bethges Anteil an Dietrich Bonhoeffers Gefängnistheologie») ἡ Christiane Tietz παρουσιάζει μέσα ἀπὸ συγκεκριμένα παραδείγματα τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Bonhoeffer μὲ τὸν προσωπικό του φίλο Bethge ἐπηρέασε τὴν θεολογικὴ σκέψη τοῦ πρώτου κατὰ τὰ χρόνια τῆς φυλάκισής του. Οἱ ἐρωτήσεις ποὺ θέτει ὁ Bethge στὸ φίλο του ὀδηγοῦν τὸν Bonhoeffer στὴ διευκρίνιση ἢ καὶ διόρθωση κάποιων θέσεων του καθὼς καὶ στὴ διατύπωση νέων θέσεων. Τὸ χαρακτηριστικότερο παράδειγμα εἶναι οἱ ἐπιστολὲς καὶ ἄλλα κείμενα τοῦ Bonhoeffer ποὺ εἶναι συγκεντρωμένα στὴ γνωστὴ συλλογὴ «Widerstand und Ergebung». Ἡ Tietz καταλήγει στὴ μελέτη της διατυπώνοντας κάποιες σκέψεις γιὰ τὸ σημαντικό ρόλο ποὺ μποροῦν νὰ διαδραματίσουν οἱ φιλικὲς σχέσεις καὶ ἡ συναδελφικὴ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων στὴν ἀνάπτυξη θεολογικῶν ἰδεῶν.

Οἱ θέσεις τοῦ Bethge γιὰ τις σχέσεις χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων ἀποτελοῦν τὸ θέμα τοῦ ἄρθρου τοῦ Andreas Pangritz, ποὺ ἀκολουθεῖ («Eberhard Bethges Beitrag zur Erneuerung des Verhältnisses von Christen und Juden»). Ὁ Bethge ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους συντελεστὲς τῆς ἀπόφασης τῆς τοπικῆς συνόδου τῶν εὐαγγελικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ρηνανίας τὸ 1980 μὲ τὸν τίτλο «Γιὰ τὴν ἀνανέωση τῶν σχέσεων Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων». Ὑποστήριξε ὅτι γιὰ τὴν ἄρθρωση σύγχρονου θεολογικοῦ λόγου εἶναι ἀπαραίτητες ὄχι μόνο ἡ Γραφὴ καὶ

ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως ἀλλὰ καὶ ἡ συγκεκριμένη ἱστορική ἐμπειρία. Ὡς γιὰ τὸν Bethge τὸ Ὁλοκαύτωμα ἀπέτελεσε ἓνα σημεῖο καμπῆς γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴ θεολογία καὶ κατέστησε ἀναγκαῖα τὴ συνειδητοποίηση καὶ τὴν ἀντιπαράθεση μὲ ὅποιες ἀντισημιτικὲς θέσεις ἐμφιλοχώρησαν στὴ θεολογική της παράδοση. Ἡ μελέτη τοῦ Johan S. Vos, ποὺ ἀκολουθεῖ ἔχει ἐπίσης ὡς θέμα της τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν τῆς θεολογίας («Zur Auslegung von 1 Kor 2,15 in der Reformationszeit»). Ὁ τρόπος ποὺ ἐρμηνεύθηκε τὸ παύλειο χωρίο 1 Κορ. 2, 15 κατὰ τὰ χρόνια τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀποτελεῖ ἓνα καλὸ ἱστορικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς προβληματικῆς. Γιὰ τοὺς Μεταρρυθμιστὲς ὁ λόγος τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιὰ τὴν ἰκανότητα διάκρισε τοῦ «πνευματικοῦ ἀνθρώπου» ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν ὀριοθέτηση, ἀπὸ τὴ μία, τοῦ ἱεραρχικὰ ὑψηλὰ χαρίσματος τοῦ διδασκάλου καὶ γιὰ τὸν περιορισμὸ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, μιᾶς ἐξατομικευμένης καὶ αὐθαίρετης ἐρμηνείας. Τὸ συμπέρασμα, στὸ ὁποῖο καταλήγει ὁ συγγραφέας, μέσα ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν θεολογικῶν ἀντιπαράθεσεων ὅσον ἀφορᾷ στὸ συγκεκριμένο χωρίο, εἶναι ὅτι μία ἀρμόζουσα ἐρμηνεία θὰ πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπόψη της τόσο τὴ βιβλικὴ μαρτυρία ὅσο καὶ τὴ συνάφεια ποὺ δημιουργοῦν ἡ ἑκάστοτε ἱστορική καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία. Ἐφετηρία τῆς ἐπόμενης μελέτης («Gebetsfehler. Das Gebet als Quelle produktiver Kategorienfehler im Spannungsfeld komplementärer Weltauffassungen») εἶναι τὸ ζήτημα κατὰ πόσο οἱ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις καὶ ἡ θεολογικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμον μποροῦν νὰ ἑναρμονισθοῦν ἢ τουλάχιστον νὰ συνυπάρξουν εἰρηνικὰ μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς διαπιστώσεις γιὰ τὸν κόσμον. Ὁ συγγραφέας τῆς μελέτης, Lorn Olaf Stahlberg, παρατηρεῖ ὅτι ἡ μοναδικὴ δεδομένη ὄντοτητα, ἡ ὁποία βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση τόσο μὲ τὴ θρησκεία ὅσο καὶ μὲ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, εἶναι τὸ σκεπτόμενο ὑποκείμενο. Ἐχοντας αὐτὴν τὴν παρατήρηση ὡς βάση ὑποστηρίζει ὅτι πίστη καὶ ἐπιστημονικὴ γνώση μποροῦν νὰ συνυπάρξουν ἀλληλοσυμπληρωματικὰ στὴν προσευχὴ καὶ αὐτὸ δηλώνεται μέσα ἀπὸ συγκεκριμένες συμβολικὲς πράξεις τοῦ ὑποκειμένου μέσα σὲ αὐτὴν.

Στὴ μόνιμη στήλη τοῦ περιοδικοῦ «Kritisches Forum» ἡ Christian Link συζητᾷ ἓνα νέο ἐγχειρίδιο χριστιανικῆς θεολογίας τῶν Dietrich Ritschl καὶ Martin Hailer καὶ ὁ Ulrich Luz παρουσιάζει τὴ νέα βιογραφία τοῦ Albert Schweitzer γραμμένη ἀπὸ τὸν Nils-Ole Oermann.

Evangelische Theologie (τόμος 70, τεῦχος 6/2010)

Τὸ τελευταῖο τεῦχος γιὰ τὸ ἔτος 2010 τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἀφιερωμένο στὴν Ἐκκλησία ὡς κοινότητα. Τὸ θέμα προσεγγίζεται ἀπὸ πολλὲς ὀπτικές: τὴ βιβλική, τὴ συστηματικὴ, τὴν θρησκευτικοκοινωνικὴ καὶ τὴν πρακτικὴ. Ὁ Ulrich Luz («Ortsgemeinde und Gemeinschaft im Neuen Testament») συζητᾷ στὴν πρώτη μελέτη τοῦ τεύχους τὴ σημασία τῶν τοπικῶν κοινοτήτων μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη. Δύο εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκκλησίας σύμφωνα μὲ τὰ καινοδιαθηκικά κείμενα: ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἀγάπη. Καὶ οἱ δύο ἔχουν πολὺ συγκεκριμένες ἐκφάνσεις στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς κοινότητας. Μέσα στὴν Καινὴ Διαθήκη αὐτὸ

καθίσταται σαφές στο επίπεδο τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴ σημαντικότερη κοινωνικὴ μορφή τῆς Ἐκκλησίας. Στὴ συνέχεια ὁ Ulrich H. J. Körtner («Kirche und Gemeinde in Zeiten des Umbruchs. Systematisch-theologische Reflexionen») συζητᾷ τὴ σημασία τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας ἀπὸ συστηματικῆς-θεολογικῆς ἄποψης. Ὁ συγγραφέας τονίζει τὸ ρόλο ποὺ διαδραματίζει τὸ τοπικὸ στοιχεῖο στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ζητούμενο σήμερα –σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα– εἶναι πῶς μέσα στὶς συνεχῶς μεταβαλλόμενες κοινωνικὲς προϋποθέσεις νέες μορφὲς τῆς κοινότητας μποροῦν νὰ διατηρήσουν αὐτὸ τὸν τοπικὸ χαρακτήρα.

Στὴ μελέτη ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ Karl Gabriel («Gemeinden im Spannungsfeld von Delokalisierung und Relokalisierung. Theoretische Reflexionen und empirische Bezüge») ἐξετάζει τὸ πῶς οἱ ἀξιοσημείωτες κοινωνικὲς ἀλλαγὲς ἔχουν ἄμεση ἐπίδραση στὴ σημερινὴ πραγματικότητα τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων. Τονίζει ὡστόσο ὅτι σήμερα περισσότερο ἀπὸ ποτὲ εἶναι ἀναγκαία ἡ διατήρηση τοῦ ἰδιαίτερου τοπικοῦ χρώματος τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων καὶ τῆς διακονίας.

Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Jens Schlamelcher («Kirchliche Vergemeinschaftungsformen im Prozess der Vergesellschaftung»). Ὁ συγγραφέας συζητᾷ τοὺς δύο πόλους, κοινωνία καὶ ὀργάνωση, μεταξὺ τῶν ὁποίων κινεῖται ἡ Ἐκκλησία σὲ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Μέσα σὲ αὐτὴ τὴ διαδικασία, τὴν ὁποία ὁ συγγραφέας συνδέει μὲ τὸ φαινόμενο τῆς κοινωνικοποίησης, ἀναπτύχθηκαν νέες μορφὲς κοινωνίας. Στὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης ὁ συγγραφέας ἀναζητᾷ καὶ συζητᾷ συγκεκριμένα στοιχεῖα τῆς σύγχρονης ἐκκλησιαστικῆς δομῆς, τὰ ὁποία χαρακτηρίζουν τὶς μεταμοντέρνες μορφὲς ὀργάνωσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων. Στὴ συνέχεια ἡ Evelina Volkmann («Unsere Kirche ist größer als das, was wir sehen». Wie Kirchengemeinden sich selber verstehen») τὴν κριτικὴν ποὺ διατυπώνεται σήμερα ἐναντίον τῶν τοπικῶν κοινοτήτων. Ἡ συγγραφέας τὴν ἀντικρούει καὶ τονίζει τὸ ρόλο ποὺ αὐτὲς διαδραματίζουν στὴ διάδοση τοῦ εὐαγγελίου καὶ στὴ διαφύλαξη τῆς πίστεως.

Ἡ Isolde Karle, τέλος («Warum braucht Kirche Gemeinde?») συζητᾷ ἐπίσης τὴ σημασία τῶν τοπικῶν κοινοτήτων καὶ τονίζει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς διατήρησής τους. Στὴ συζήτησή της ἐπιστρατεύει ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο ἡ Ἐκκλησία νὰ διατηρήσει τὶς ἀποκεντρωμένες τοπικὲς κοινότητες προκειμένου νὰ μπορέσει νὰ λειτουργήσει. Οἱ κοινότητες εἶναι ὁ τόπος ἔκφρασης τῆς πίστεως καὶ ὁ χώρος τῆς πρόσωπο πρὸς πρόσωπον συνάντησης. Σὲ αὐτὴν τὴ συνάφεια ἡ συγγραφέας ὑπογραμμίζει ἐπίσης τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκουμενικὴ δυναμικὴ τῆς ζωῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας.

Neue Zeitschrift für systematische Theologie (τόμος 52, τεῦχος 2/2010)

Στὸ πρῶτο τεῦχος τοῦ τρέχοντος τεύχους ὁ Axel Hutter συζητᾷ τὸ πρόβλημα τῆς συστηματικῆς καὶ ἐπιστημικῆς σχέσης μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ θρησκείας («Die Verwandtschaft von Philosophie und Religion Erinnerung an ein verdrän-

gtes Sachproblem»). Αυτό το ζήτημα υποβαθμίστηκε στο πλαίσιο μιᾶς θετικιστικῆς καὶ ἰστορικοιστικῆς ὑπεραπλούστευσης τῆς σκέψης, ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρά τῆς προκάλεσε σύμφωνα μὲ τὸν Max Weber τὸν «πολυθεϊσμό τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς». Ἡ σύγχρονη ἐποχὴ υἱοθετεῖ μία ἀνάλογη στάση προκρίνοντας τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες. Μέσα σὲ μία τέτοια διαλεκτικὴ τῆς ἐκκοσμικεύσης οὔτε ἡ λογικὴ σκέψη οὔτε ἡ θρησκεία παραμένουν αὐτὲς πού ἦταν. Οἱ παθολογίες ἐπίσης τῆς λογικῆς καὶ οἱ παθολογίες τῆς πίστεως ἐξαπλώνονται ἀκόμη πιὸ γρήγορα, ἐπειδὴ συμπληρώνουν ἢ μία τὴν ἄλλη μέσα στὴ συνάφεια τῆς ἐκκοσμικεύσης τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὶς τάσεις πού ἐπικρατοῦν σήμερον καὶ ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ φιλοσοφία ὡς ἡ ἐπιστῆμη τῆς ἀλήθειας ἐξηγεῖ τὸν ἑαυτό τῆς μόνο ἐξηγώντας τὴ (μονοθεϊστικὴ) θρησκεία κι ἐξηγεῖ τὴ θρησκεία μόνο ἐξηγώντας τὸ χαρακτῆρα τῆς (φιλοσοφικῆς) ἀλήθειας.

Θέμα τῆς ἐπόμενης μελέτης εἶναι ἡ διερεύνηση τῆς θέσης ὅτι ἡ γνώση μας γιὰ τὴν πραγματικότητα στηρίζεται σὲ στοιχειώδεις πράξεις πίστεως («Der Glaube – Voraussetzung des Wissens»). Ὁ συγγραφέας τῆς μελέτης, Christoph Seibert, ἀναπτύσσει τὴ σκέψη του σὲ τρία στάδια: τὸ πρῶτο ἡ ἀντίληψη τοῦ David Hume γιὰ τὴν πίστη ἐρμηνεύεται μὲ ὄρους μιᾶς βασικῆς ἐξάρτησης ἀπὸ ἀναπτυσσόμενες κανονικότητες, οἱ ὁποῖες δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν μὲ τὴ λογικὴ. Σὲ ἕνα δευτέρου στάδιο αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ἐπαναδιατυπώνεται μὲ τὴ βοήθεια τῶν σκέψεων τοῦ Michael Polanyi ὡς ὑπονοούμενη γνώση. Στὸ τρίτο μέρος τῆς μελέτης τίθεται τὸ ἐρώτημα γιὰ τὶς πραγματικὲς αἰτίες πού ὀδηγοῦν σὲ αὐτὴν τὴ βασικὴ ἐξάρτηση. Ὁ συγγραφέας ἀπαντᾷ τὸ ἐρώτημα ἐξηγώντας τὸ ρόλο πού διαδραματίζει μία θεωρία τῆς ἀποκάλυψης στὸν τρόπο πού κατανοοῦμε τὴν πίστη. Μία τέτοια κατανόηση προσεγγίζει κατὰ πολὺ τὸν τρόπο σκέψης τοῦ Polanyi. Ὁ Joris Geldhof στὴ συνέχεια («Liturgy as Theological Norm Getting Acquainted with 'Liturgical Theology'») παρουσιάζει τὴ Θεία Λειτουργία ὡς αὐτὴ καθαυτὴ τὴ θεολογικὴ νόρμα. Ὁ συγγραφέας ἀναπτύσσει τὴν ἐπιχειρηματολογία του μὲ βάση τὴ λεγόμενη «λειτουργικὴ θεολογία», ὅπως αὐτὴ ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τοὺς Alexander Schmemmann, Aisan Kavanagh καὶ David W. Fegerberg. Στὴν ἀρχὴ παρουσιάζει τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς λειτουργικῆς θεολογίας καὶ τονίζει τὴ ρηξικέλευθον θέση τῆς ὅτι ἡ λειτουργία δὲν εἶναι ἀπλᾶ ἡ τελετουργικὴ ἔκφραση τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως ἀλλὰ ἡ ἴδια θεολογία καὶ μάλιστα *theologia prima*. Στὴ συνέχεια ὁ Geldhof συζητᾷ τὴν ἀρχικὴ διατύπωση τῆς φράσης *lex orandi lex credendi*, ἡ ὁποία εἶναι *ut legem credendi lex statuat supplicandi*. Ἡ ἀρχικὴ αὐτὴ διατύπωση προκρίνει τὸν κανόνα τῆς προσευκῆς ἔναντι ἐκείνου τῆς πίστεως. Στὸ τελευταῖο μέρος τῆς μελέτης ὁ συγγραφέας κάνει μία ἀξιολόγηση τῆς λειτουργικῆς θεολογίας καὶ τονίζει τὴν ἀνάγκη νὰ συζητηθεῖ σοβαρὰ ἀπὸ τοὺς σύγχρονους συστηματικοὺς θεολόγους ἢ θέσει ὅτι ἡ Λειτουργία συνιστᾷ μία θεολογικὴ νόρμα. Στὴ μελέτη πού ἀκολουθεῖ, ὁ Vincent Brümmer συζητᾷ τὴ στάση τοῦ Richard Dawkins ἀπέναντι στὴ θρησκευτικὴ πίστη («Dawkins' Religion»). Σύμφωνα μὲ τὸν Dawkins ἡ θρησκεία εἶναι μία θεωρία ἐρμηνείας, ἡ ὁποία πλέον εἶναι παρωχημένη. Ὁ συγγραφέας τῆς

μελέτης παρουσιάζει στο πρώτο μέρος της τὸ πῶς μία τέτοια ἀντίληψη ἀπορρίπτει τελικὰ τὴν πίστη μὲ βάση τὰ κριτήρια τῆς ἐπιστήμης. Στὸ δεύτερο μέρος ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ πίστη εἶναι μᾶλλον ἓνα ἔρμηνευτικό κι ὄχι ἓνα ἐπιστημικὸ φαινόμενο ποὺ κατανοεῖ τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμον μὲ τὴ βοήθεια μεταφορῶν καὶ ἀφηγήσεων. Ἐπομένως, ἡ ἀπόρριψη τῆς θρησκείας ἀπὸ τὸν Dawkins ξεκινᾷ ἀπὸ μία παρανόηση τῆς φύσης τῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Στὸ τρίτο μέρος ὑποστηρίζεται ὅτι τόσο ἡ θρησκευτικὴ ὅσο καὶ ἡ θύραθεν κοσμοαντίληψη εἶναι τρόποι ἔρμηνείας καὶ ἀπαιτοῦν ἓνα πλαίσιο μεταφορῶν καὶ ἀφηγήσεων. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἰσχύσει καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ὁ Dawkins ἀντιμετωπίζει τὴ θεωρία τῆς ἐξέλιξης. Γι' αὐτὸν δὲν εἶναι ἀπλὰ μία θεωρία ἀλλὰ καὶ μία ἔρμηνευτικὴ ἀφήγηση ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐμπειρία. Ὡστόσο, ὁ συγγραφέας συμπεραίνει στὸ τέλος τῆς μελέτης ὅτι ἡ ἔρμηνευτικὴ ἀφήγηση τοῦ Dawkins εἶναι κατώτερη ἀπὸ ἐκείνη τῆς χριστιανικῆς παράδοσης.

Ἡ Karin Scheiber στὴν τελευταία μελέτη τοῦ τεύχους συζητᾷ τὸν τρόπο ποὺ ὁ Καλβῖνος ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας. Γενικὰ ὁ γνωστὸς μεταρρυθμιστὴς ἀπέφυγε νὰ χρησιμοποιήσει τὸν ὄρο «ἐλεύθερη βούληση», διότι ὑποψιαζόταν ὅτι αὐτὴ κατανοοῦνταν ὡς ἡ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιλέξει ἐλεύθερα τὸ καλὸ ἢ τὸ κακό. Γιὰ ἐκεῖνον ἡ ἐλεύθερη θέληση σήμαινε ὅτι οἱ πιστοὶ μπορούσαν νὰ ἐπιλέξουν τὸ καλὸ γιὰ τοὺς σωστοὺς λόγους.

Zeitschrift für Theologie und Kirche (τόμος 107, τεύχος 3/2010)

Στὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ τρέχοντος τεύχους («Die Ordination zum Amt der Kirche und die apostolische Sukzession nach dem Zeugnis der Pastoralbriefe») ὁ καθηγητὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Tübingen Otfried Hofius πραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς μὲ βάση τὴς ποιμαντικὲς ἐπιστολές. Σύμφωνα μὲ αὐτὲς τὰ *verbi divini ministerium* μεταδίδονται μὲσω τῆς χειροτονίας. Κατὰ τὴ χειροτονία ἡ ἐπίθεση τῶν χειρῶν ἀποτελεῖ μία πράξη μὲσω τῆς ὁποίας ὁ χειροτονούμενος καθίσταται μέρος τῆς διαδοχῆς. Χαρακτηριστικὸ ὅσων ἀνήκουν σὲ αὐτὴν τὴ διαδοχὴ εἶναι ἡ δέσμευση στὸ εὐαγγέλιο, ὅπως αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους.

Ὁ Thomas Kaufmann στὴ συνέχεια («Reformationsgedenken in der Frühen Neuzeit Bemerkungen zum 16. bis 18. Jahrhundert») ἐξετάζει τὸν τρόπο ἑορτασμοῦ τῆς Μεταρρύθμισης ἀπὸ τὸ 16^ο ἕως τὸν 18^ο αἰ. Ὁ πρῶτος ἑορτασμός της στὰ 1617, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς ἑορτῆς τῆς ἡμέρας τῆς Μεταρρύθμισης (Reformationstag), εἶχε τὴ βάση του στὴν ἱστορικὴ γνώση γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Λουθήρου. Αὐτὸν τὸν χαρακτήρα διατηρεῖ ὁ ἑορτασμός σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 16ου αἰ. Οἱ διαφορὲς ὡστόσο τῶν διαφορῶν προτεσταντικῶν ὁμάδων δὲν ἐπέτρεψαν στὴ συνέχεια νὰ καταστῆ ὁ ἑορτασμός αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἔκφραση ἐνότητας καὶ δυνάμει τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ μορφή τοῦ Λουθήρου ἔχασε σταδιακὰ τὰ ἱστορικὰ της χαρακτηριστικὰ καὶ ἀπέκτησε μνημειακὸ χαρακτήρα. Ὁ ἑορτασμός τῆς Μεταρρύθμισης κατὰ τοὺς νεότερους χρόνους ἀντα-

νακλᾶ ἀκριβῶς αὐτὸν τὸν πλουραλισμὸ τοῦ προτεσταντισμοῦ. Στὴν τρίτη μελέτη («Menschenrechte als kirchentrennender Faktor? Die Debatte um das russisch-orthodoxe Positionspapier von 2008») ὁ Stefan Tobler συζητᾷ τὸ κείμενο τῆς Ρωσικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, τὸ ὁποῖο υἱοθετήθηκε τὸ 2008. Σὲ αὐτὸ ἀναπτύσσεται μία ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια ἢ ὁποία ἐπιτρέπει τὴ σύνδεση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Ὁ συγγραφέας ὡστόσο ἐντοπίζει κάποιες ἀντιφάσεις σὲ αὐτὸ τὸ κείμενο καὶ προτείνει μία διάκριση μεταξὺ τῆς λειτουργίας τῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια ὡς αἰτιώδους συνάφειας καὶ τῆς διπλῆς ἐμπειρικῆς διάστασής της ὡς σεβασμοῦ τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἄλλου (ἀνθρώπινα δικαιώματα) κι ὡς ζῶν σύμφωνα μὲ τὴν ἀξιοπρέπεία του (ἠθική). Ἡ ἐπόμενη μελέτη («Johannes Calvin - religionspädagogisch gelesen. Oder: Historische Religionspädagogik als Erforschung der Wirkungsgeschichte des Unterrichts in christlicher Religion») εἶναι τοῦ Bernd Schröder κι ἔχει ὡς θέμα της τὸ ρόλο τοῦ Καλβίνου στὴ διαμόρφωση τῆς θρησκευτικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς γενικότερης ἐκπαίδευσης στὴ Γερμανία καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς ὅπου ἐπικράτησε ὁ προτεσταντισμός. Ὁ συγγραφέας τονίζει τὴ θέση ποὺ καταλαμβάνει ἡ ἐκπαίδευση στὴ ζῶν καὶ στὴ θεολογία τοῦ Ἰωάννη Καλβίνου κι ἐξετάζει μέσα ἀπὸ συγκεκριμένα παραδείγματα τόσο τὴν ἐπίδραση τοῦ Καλβίνου καὶ τοῦ μεταρρυθμισμένου προτεσταντισμοῦ στὴ διαμόρφωση τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος ὅσο καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐκπαίδευσης στὴ χριστιανικὴ θρησκευτικότητα. Στὴν τελευταία μελέτη τοῦ τρέχοντος τεύχους («99 Thesen zur “Weiterentwicklung von Theologien und religionsbezogenen Wissenschaften” im Spiegel der Wissenschaftsratsempfehlungen vom 29. Januar 2010») ὁ Martin Heckel συζητᾷ τὶς προτάσεις τοῦ Γερμανικοῦ Συμβουλίου Ἐπιστημῶν καὶ Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν σχετικά μὲ τὸν ἀκαδημαϊκὸ χαρακτήρα τῆς Θεολογίας καὶ τὴ διάκριση μεταξὺ τῆς θεολογίας καὶ τῶν θρησκευτολογικῶν σπουδῶν. Αὐτὲς οἱ προτάσεις ἔχουν ἐπιπτώσεις στὸ χαρακτήρα τῆς ὕψησής τῶν θεολογικῶν σχολῶν, στὴ συνεργασία καὶ στὴν ὀργάνωση τῶν διαφορετικῶν μεταξὺ τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων, στὴ μεταφορὰ τῶν ἰουδαϊκῶν σπουδῶν καὶ τῶν θρησκευτολογικῶν σπουδῶν (τῆς ἱεραποστολικῆς/διαπολιτισμικῆς θεολογίας) στὴ σχολὴ φιλοσοφίας καὶ στὴν ὀργάνωση καὶ στὴ λειτουργία τοῦ θεσμοῦ τῶν «συμβούλων» γιὰ τὴν ἰσλαμικὴ θεολογία. Ἡ πρόταση τοῦ συμβουλίου οὐσιαστικὰ ἀγνοεῖ τὰ νομικὰ προβλήματα καὶ τὴ σχετικὴ ἀκαδημαϊκὴ βιβλιογραφία καὶ ἀψηφᾷ τὸ γενικὸ συνταγματικὸ πλαίσιο τῆς θεολογίας στὴν προσπάθειά του νὰ διαφυλάξει ἓνα πλουραλιστικὸ πολιτισμικὸ περιβάλλον μέσα σὲ ἓνα κοσμικὸ κράτος.

Biblische Notizen (τόμος 146/2010)

Στὸ τεῦχος 146 τοῦ περιοδικοῦ δημοσιεύονται δέκα μελέτες ποὺ πραγματεύονται ποικίλα θέματα, ἐρμηνευτικὰ καὶ θεολογικὰ ἐπιμέρους βιβλικῶν κειμένων. Στὴν πρώτη μελέτη ἡ Rebecca C. Proefrock, («Three Had a Passion for Agri-

culture, and No Good was Found in Them': God and Soil in Genesis Rabbah») συζητά τη ραββινική ρήση στην Bereshit Rabbah, «Τρεις είχαν ένα πάθος για τη γεωργία και δὲν βρέθηκε ἀνάμεσά τους κανένας καλός: Κάιν, Νῶε και Ὁζίας» και καταλήγει στο συμπέρασμα ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται για μία ὑποτιμητική κρίση τῆς γεωργίας ἀλλὰ μάλλον ἔκφραση τῆς ἐπιθυμίας τῶν ραββίνων νὰ κρατήσουν τὸν Θεὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ γῆ και προφανῶς τὸ συγκεκριμένο κείμενο δὲ μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει στὴ συζήτηση για τὴν οἰκολογικὴ εὐαισθησία τῶν ραββίνων συγγραφέων.

Ἡ δεύτερη μελέτη εἶναι ἓνα σύντομο κείμενο τοῦ Stefan Bojowald («Zwei kleine Bemerkungen zum semitischen Einfluss in Ägypten») στο ὁποῖο ὁ συγγραφέας πραγματεύεται μέσα ἀπὸ συγκεκριμένα παραδείγματα δύο προβλήματα τῶν ἀνταλλαγῶν μεταξὺ τῆς αἰγυπτιακῆς και τῆς σημιτικῆς γλώσσας. Ὁ Matthieu Richelle, στὴ συνέχεια («Les conquêtes de Hazaël selon la recension lucianique en 4 Règnes 13,22»), συζητᾶ μία φράση, ἡ ὁποία διασώζεται στο ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ Λουκιανοῦ στο Β΄ Βασ 13, 22 («και ἔλαβεν Ἀζαήλ τὸν ἀλλόφυλον ἐκ χειρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης τῆς καθ' ἑσπέραν ἕως Ἀφῆκ»), ἀπουσιάζει ὅμως σὲ ἄλλες ἐκδοχὲς τοῦ κειμένου. Ἀξιοποιώντας τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης τῶν μεταφραστικῶν πρακτικῶν τῶν Ὁ ὁ συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ὅτι ἡ περιοχὴ, ποὺ κατέλαβε ὁ Ἀζαήλ, βρίσκεται στὴν Ὑπεριορδανία, μεταξὺ τῆς Νεκρῆς Θαλάσσης και τοῦ Ἀφῆκ στο Golan και συνδέει τὴ σχετικὴ μαρτυρία μὲ μία ἀνάλογη περιγραφή τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀζαήλ στο Β΄ Βασ. 10, 32-33. Στὴ σύντομη μελέτη, ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ Bernard Gosse («Isaïe 63,1-6 le livre d'Isaïe et le Psautier») ἀναζητᾶ τὴ χρῆση τοῦ ρήματος g'l στὴν ἀναθεώρηση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡσαΐα (*ιδιαιτέρα στὰ 62, 12, 35, 9 και 40*) και στοὺς Ψαλμοὺς 106 και 107. Στὴν πέμπτη μελέτη ὁ Pierre Auffret («Qu'il nous réponde au jour de notre appel! Nouvelle étude structurelle du psaume 20») συζητᾶ τὴ φιλολογικὴ μορφή τοῦ Ψαλμοῦ 20. Ὁ συγγραφέας ἐντοπίζει μία ὁμόκεντρο συμμετρία γύρω ἀπὸ τοὺς στ. 7 και 4-6, οἱ ὁποῖοι παραπέμπουν στοὺς στ. 8-9 και γύρω ἀπὸ τοὺς στ. 2-3 ποὺ παραπέμπουν στο στίχο 10. Ἐκτιμᾷ ἐπίσης ὅτι μία ἀνάλογη δομὴ και σχέση ὑφίσταται μεταξὺ τῶν στ. 2-6 και 8-10. Ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ Werner Grimm («Dein Schatten über deiner rechten Hand. Psalm 121 und der vierte Schöpfungstag»), στὴν ὁποία ὁ συγγραφέας συζητᾶ τὸν τρόπο ποὺ κατανοεῖται ἡ δημιουργία στον Ψα 121. Ὁ Grimm ἐντοπίζει τέσσερα δίπολα (οὐρανὸς και γῆ, μέρα και νύχτα, ἥλιος και σελήνη, εἰσερχεσθαι και ἐξερχεσθαι), τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὸ Γέν. 1, 14-10 και τὸν Ψα 104, 19-23. Διαφορετικὰ ὅμως ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα ὁ Ψα 121 θέτει τὸν ἀνθρώπινο βιολογικὸ ρυθμὸ τῆς μέρας κάτω ἀπὸ τὴν φροντίδα τοῦ Γιαχβέ. Οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις μεταξὺ πλουσίων και φτωχῶν και οἱ συμπεριφορὲς, ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτὲς τὲς κοινωνικὲς καταστάσεις, ὅπως περιγράφονται στο βιβλίο τῆς Σοφίας Σειράχ, ἀποτελοῦν τὸ θέμα τῆς μελέτης τοῦ Friedrich V. Reiterer («Risks and Opportunities of Wealth and Poverty in Ben Sira's Wisdom»). Ὁ Charles Steitler, στὴ συνέχεια («The Biblical King Toi of Hamath and the Late Hittite State 'P/Walas(a)tin'»), ἀσχολεῖται μὲ τὴν ταυτότητα τοῦ βασιλιᾶ

τῆς Hamath, Τοι, ὁ ὁποῖος σύμφωνα μὲ τὸ Β' Σαμ. 8, 9-10 συνῆψε συμμαχία μὲ τὸν Δαυίδ. Πρόσφατες ἀρχαιολογικὲς καὶ φιλολογικὲς μελέτες κατέστησαν σαφὴ τὴ συνέχεια μεταξὺ τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας τῶν Χιτιτῶν καὶ τοῦ μεταγενέστερου βασιλείου τῶν Χιτιτῶν, P/Walas(a)tin, στὸ ὁποῖο ἀνήκει τὸ Hamath. Μὲ βάση ἱστορικὲς ἀναλύσεις καὶ ἀναλύσεις ὀνομάτων, ὁ βιβλικὸς Τοι θὰ πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν βασιλιά τοῦ P/Walas(a)tin, Taitas.

Οἱ δύο τελευταῖες μελέτες τοῦ τεύχους εἶναι ἀφιερωμένες σὲ θέματα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Στὴν πρώτη («Auch eine Frage des Protokolls? Überlegungen zur Feindschaft/Freundschaft zwischen Herodes Antipas und Pontius Pilatus (Lk 23,12)») ὁ Kay Ehling συζητᾷ τὸ χωρίο Λκ 23, 12. Ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀνάκριση τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὸν Ἡρώδη, τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Λουκάς, δὲν εἶναι ἓνα ἱστορικὸ γεγονός, στηρίζεται ὅμως στὴν πληροφορία μίας ἡρωδιανῆς πηγῆς γιὰ τὴν ἀναθέρεμανση τῶν σχέσεων Ἡρώδη καὶ Πιλάτου καὶ γιὰ μία διπλωματικὴ συνάντηση μεταξὺ τῶν δύο κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὴν Ἱερουσαλὴμ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 30 μ.Χ. Στὴν τελευταία μελέτη («Thesen zur joh Christologie») ἡ Beate Kowalski ἀσχολεῖται μὲ τὴν χριστολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου. Οἱ νέες ἐξηγητικὲς προσεγγίσεις (συγχρονικὲς μέθοδοι) ἀναλύουν τὶς χριστολογικὲς δηλώσεις τοῦ τετάρτου εὐαγγελίου καὶ ἐξηγοῦν τὴν ἰδιαίτερή τους σημασία μέσα στὴν ἀφηγηματικὴ συνάφειά του.

*Αἰκατερίνη Τσαλαμπούνη, Λέκτορας Κ.Δ.,
Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.*

Participatio: The Journal of the T.F. Torrance Theological Fellowship, (τεύχος 2/2010)

Στὸ δεύτερο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ *Participatio* τὸ ὁποῖο εἶναι διαθέσιμο στὴν διαδικτυακὴ τοποθεσία www.tftorrance.org ὑπάρχουν μελέτες ποὺ ἀφοροῦν σὲ διάφορες ὄψεις τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῦ T. F. Torrance. Στὸ πρῶτο κείμενο μὲ τίτλο «The place of St. Irenaeus of Lyons in historical and dogmatic theology according to T. F. Torrance», ὁ M. Baker συνοψίζει τὸν τρόπο ποὺ ὁ Torrance προσεγγίζει τὸν Εἰρηναῖο στὸ πλαίσιο τῆς ἱστορικῆς θεολογίας, ἐνῶ ἐξετάζεται ἡ σχετικὴ χρῆση τῆς σκέψης τοῦ ἐπισκόπου-θεολόγου ἀπὸ τὸν Torrance σὲ τρία ἐπιμέρους πεδία: στὴ Χριστολογία, τὴ θεολογία τοῦ Βαπτίσματος καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴ τοῦ δόγματος. Μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη ἀναδεικνύεται μεταξὺ ἄλλων ἡ οἰκουμενικὴ σπουδαιότητα τῆς σκέψης τοῦ Εἰρηναίου. Στὸ ἐπόμενο ἄρθρο μὲ τίτλο «Calvin in the theology of Thomas F. Torrance: Calvin's doctrine of man (1949)» ὁ Alasdair Heron ἐπιχειρεῖ, λαμβάνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκτενῆ μελέτη τοῦ Torrance πάνω στὴ σκέψη τοῦ Καλβίνου, μίαν ἀνάλυση γιὰ τὸν τρόπο προσέγγισης καὶ τὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχε ἡ θεολογία τοῦ Ἑλβετοῦ Μεταρρυθμιστῆ σὲ ὅλο το θεολογικὸ πρόγραμμα τοῦ Torrance.

Ὁ R. Redman στὴν μελέτη του μὲ τὸν τίτλο «Mackintosh, Torrance and Reformation of Reformed theology in Scotland» ἐξετάζει τὴν ἐπίδραση τοῦ Macki-

ntosh, πάνω στον Torrance του οποίου υπήρξε και δάσκαλος, ενός εξέχοντος φιλελεύθερου εὐαγγελικού, που θα υιοθετήσει στη συνέχεια τη θεολογία του K. Barth, στην προοπτική της κοινής κριτικής που ασκούν προς τον ρασιοναλισμό και την αφαιρετική σκέψη, καθώς επίσης και επιμέρους επιδράσεις στην Χριστολογία και την Πνευματολογία του Torrance. Στην τελευταία μελέτη του τεύχους με τίτλο «Torrance as a Scottish theologian» ο D. Fergusson αναγνωρίζοντας την αναγνωρισμένη οικουμενική ακτινοβολία της σκέψης του θεολόγου μας, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του σε μία συναφειακή προσέγγιση, μέσα από μία σκιαγράφιση των επιμέρους αναφορών και πηγών του, που προέρχονται από τις επιδράσεις που δέχθηκε από τους διδασκάλους του στο Έδιμβουργο (λ.χ. Mackintosh), τη μελέτη της ιστορίας της θεολογικής σκέψης στη Σκωτία κ.ά, του έργου και της διαμόρφωσης της θεολογικής σκέψης του Torrance. Το τεύχος ολοκληρώνεται με σχολιασμούς γεγονότων και βιβλιοπαρουσίαση.

International Journal of Orthodox Theology (τόμος 1, τεύχος 1/2010)

Το *International Journal of Orthodox Theology* είναι ένα νέο διεθνές ηλεκτρονικό θεολογικό περιοδικό, για τη μελέτη της ορθόδοξης θεολογίας, μάλιστα το πρώτο με ελεύθερη πρόσβαση που εκδίδεται σε δίγλωσση μορφή (γερμανικά-αγγλικά) και φιλοξενείται στην επίσημη ιστοσελίδα του Otto Friedrich University of Bamberg, της Γερμανίας (<http://www.orthodox-theology.com>). Το περιοδικό κυκλοφορεί υπό τη διεύθυνση του Καθ. D. Munteanu. Τα πρώτα τεύχη του περιοδικού είναι αφιερωμένα στην Τριαδική θεολογία και θα δημοσιεύονται κείμενα τα οποία αποτελούν κυρίως τις εισηγήσεις από το συνέδριο με θέμα «God the Father and the life of the Holy Trinity» που πραγματοποιήθηκε στις 15-17 Οκτωβρίου 2009 στο Βουκουρέστι.

Στο πρώτο κείμενο του παρόντος τεύχους με τίτλο «Significance of the Trinitarian Theology for the Life and the Mission of the Church» ο Πατριάρχης της Ρουμανίας Δανιήλ αναδεικνύει τη σημασία της τριαδικής θεολογίας, που στηρίζεται στην έν Χριστώ Ἀποκάλυψη του Θεού, με την ανάδειξη της Τριάδος ως της τέλει-ας κοινωνίας της αγάπης, ενώ δείχνεται ότι τόσο η αποστολή όσο και η μυστηριακή ζωή της Ἐκκλησίας είναι προσανατολισμένες προς την ερχόμενη Βασιλεία του Τριαδικού Θεού. Στη μελέτη με τίτλο «God the Father in the life of the Holy Trinity» ο Jürgen Moltmann επισημαίνει την αναγέννηση του προβληματισμού πάνω στην τριαδική θεολογία στη Δύση ως ενός δρόμου για την ένότητα με την ορθόδοξη παράδοση στο πνεύμα της πατερικής και λειτουργικής παράδοσής της. Ἐπίσης επισημαίνεται ο τριαδικός ρόλος του Πατρὸς στην ἐνδοτριαδική ζωή και ἡ ἔννοια του προσώπου στο πλαίσιο αὐτό.

Ὁ Dumitru Popescu στο κείμενο που ἀκολουθεῖ με τίτλο «Logos, Trinity, Creation» διαλέγεται μεταξύ ἄλλων με τὸν Moltmann πάνω στο ζήτημα τῶν ἀκτιστων θείων ἐνεργειῶν ἐπισημαίνοντας τὴν σημασία αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία ἀποκλείει κάθε εἶδος πλήρους διαχωρισμοῦ καὶ ἀπομόνωσης τοῦ Θεοῦ

ἀπὸ τὸν κόσμον στὴν ἀπόλυτη ὑπερβατικότητα του. Κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ Χριστολογία ‘ἐκ τῶν κάτω’ δὲν μπορεῖ νὰ διαχωριστεῖ ἀπὸ τὴν Χριστολογία ‘ἐκ τῶν ἄνω’, καθὼς ὁ Λόγος εἶναι ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ ἔτσι ἡ λογικότητα τοῦ κόσμου συνδέεται μὲ τὸν Λόγον. Ὁ ἐπίσκοπος Irineu Popa μὲ τὴν μελέτη του «The Holy Trinity – the mystery of perfect communion of distinct persons» τονίζει μὲ ἔμφαση ὅτι ἡ Τριάδα δείχνει τὴν πληρότητα καὶ τὸ νόημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης ὡς μία τέλεια κοινωνία τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐπικεντρώνοντας ἰδιαίτερα στὴν σκέψη τῶν Καπαδοκῶν. Ὁ Michael Welker στὸ ἄρθρο του «The faith in the triune God» δείχνει ὅτι ἐπὶ τῆ βάσει τῶν βιβλικῶν ἀναφορῶν στὴ δημιουργία μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μία περισσότερο ἀνεπτυγμένη θεμελίωση τῆς περὶ Τριάδος θεολογίας.

Ὁ Stefan Buchiu συζητᾷ στὸ κείμενό του «The monarchy of the Father – the cataphatic and apophatic dimension», τὸ ρόλο τῆς πατρικῆς μοναρχίας τόσο γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς τριαδικῆς ὑπαρξης, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀμοιβαία καὶ ἰσοτίμη κοινωνία τῶν τριαδικῶν προσώπων. Στὸ μελέτημα μὲ τίτλο «God the Father in the Symbola of Toledo – fons et origo totius trinitatis» ἡ Theresia Hainthaler ἐστιάζει τὴν προσοχή της στὴ μελέτη τοῦ συμβόλου τοῦ Τολέδο ἀπὸ τὸν 7^ο αἰῶνα σὲ σχέση πρὸς τὴ θεώρηση πὸν περιέχει γιὰ τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα καὶ εὐρύτερα τὴν τριαδικὴ θεολογία. Στὸ «God the Father – spring of the everlasting love and life. Trinitarian impulses for a culture of peace and healing communication», ὁ D. Munteanu ἀποπειρᾶται νὰ περιγράψει τὴν πίστη στὴν Ἁγία Τριάδα ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖο γιὰ τὴν χριστιανικὴ ταυτότητα πὸν προσδιορίζει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸν τρόπο ζωῆς καὶ μπορεῖ νὰ συμβάλλει στὴ διαμόρφωση ἑνὸς πολιτισμοῦ τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης.

International Journal of Systematic Theology (τόμος 12, τεῦχος 4/2010)

Στὸ πρῶτο κείμενο τοῦ τεύχους μὲ τίτλο «The Eternal ‘Spirit of the Son’: Barth, Florovsky and Torrance on the *Filioque*» ὁ M. Baker ἐπιχειρεῖ νὰ προσφέρει μία ὀρθόδοξη ἀπάντηση στὴν ὑπεράσπιση ἀπὸ τὸν K. Barth τοῦ *Filioque* μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Φλωρόφσκυ, τοῦ ὁποῦ ἡ θεώρηση γιὰ μία χριστοκεντρικὴ πνευματολογία ἀποφεύγει τὰ προβλήματα τοῦ *Filioque*, ἐνῶ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στις ἀπόψεις τοῦ Torrance καὶ σὲ ἀπόσταση μὲ σχετικὲς θεωρήσεις ἄλλων ὀρθόδοξων θεολόγων τῆς ρωσικῆς διασπορᾶς.

Ὁ M. Weinrich στὸ ἄρθρο του μὲ τίτλο «God’s Free Grace and the Freedom of the Church: Theological Aspects of the Barmen Declaration» μὲ ἀφορμὴ τὴν 75^η ἐπέτειο ἀπὸ τὴν Διακήρυξη τῆς Barmen, ἐξετάζει τις θεμελιώδεις θεολογικὲς ἀποφάσεις τῶν «ἕξι εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν» τῆς Διακήρυξης μὲ ὁδηγὸ τὴ θεολογία τοῦ K. Barth. Στὴ μελέτη μὲ τὸν τίτλο «The Established Church and Evangelical Theology: John Wesley’s Ecclesiology» ὁ D. Rainey ἐπιθυμεῖ νὰ προσφέρει μία νέα ἀνάγνωση τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Wesley (18^{ος} αἰ.), μὲ ἐπικεντρωτὴ τὴν μυστηριακὴ κατανόησή της, μία παράμετρο πὸν δὲν ἔχει προσεχθεῖ ἀπὸ τοὺς

σύγχρονους μελετητές του έργου. Η Sibylle Roth με το άρθρο της «Luther's Understanding of *Imputatio* in the Context of his Doctrine of Justification and Its Consequences for the Preaching of the Gospel» ασχολείται με την αναγκαιότητα και την επάρκεια που φαίνεται να διαθέτει η *Imputatio* στην περι δικαιοσύνης διδασκαλία του Λούθηρου και το ρόλο της στο κήρυγμα του λόγου του Θεού. Το τεύχος ολοκληρώνεται με τη συζήτηση μεταξύ R. Cross και O. Crisp γύρω από το βιβλίο των O. D. Crisp and M. C. Rea eds., *Analytic Theology: New essays in the Philosophy of Theology*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

International Journal of Systematic Theology (τόμος 13, τεύχος 1/2011)

Στο πρώτο άρθρο του τρέχοντος τεύχους με τίτλο «*Descensus and Development: A response to recent rejoinders*» ο E. Oakes συνεχίζει έναν σε εξέλιξη διάλογο από τις στήλες του περιοδικού αναφορικά με τη θεολογία του Hans Urs von Balthasar. Στο συγκεκριμένο κείμενο ο συγγραφέας αναπτύσσει τα εξής δύο σημεία: α. ότι η θεολογία του Balthasar για την εξιλεωτική κάθοδο του Χριστού στον Άδη είναι εξάπαντος παραδοσιακή και μπορεί έπομένως να διαπιστωθεί στην ιστορία της Παράδοσης και β. σχετικά με το ζήτημα της διδασκαλίας για την καθολική σωτηρία από τον Αύγουστινο μέχρι την Β' Βατικανή Σύνοδο, ότι αυτή έλαβε χώρα ανεξάρτητα από τη θεολογική σκέψη του Balthasar, γεγονός που αναδεικνύει την πολυπλοκότητα του ζητήματος της αυθεντικής εξέλιξης των δογμάτων της πίστεως σύμφωνα με τη γνωστή θεωρία του Newman.

Ο Ch. Mostert στο μελέτημα που ακολουθεί με τον τίτλο «*The Kingdom anticipated: The Church and Eschatology*» επιθυμεί να αναπτύξει την κατανόηση της Έκκλησίας ως εσχατολογικής κοινότητας σε άμεση διασύνδεση προς τη Βασιλεία του Θεού. Με τη βοήθεια της έννοιας της «πρόληψης» (*anticipation*) ισχυρίζεται ότι η Έκκλησία είναι ένα προληπτικό σύμβολο της Βασιλείας και η Εύχαριστία αποτελεί τον κατεξοχήν τόπο, όπου αυτό φανερώνεται, ενώ παράλληλα επιθυμεί να σημειώσει και τις ποιμαντικές, ιεραποστολικές κ.ά. προεκτάσεις μιας τέτοιας θεώρησης της ταυτότητας της Έκκλησίας. Στο άρθρο με τίτλο «*Participation in God and the Nature of Christian Community: Robert Jenson and Eberhard Jüngel*» ο P. Kline εξετάζει το ζήτημα της μετοχής της Έκκλησίας στο είναι του Θεού στο πλαίσιο της σκέψης των δύο σημαντικών συστηματικών θεολόγων και τις επιπτώσεις που αυτή η θεώρηση έχει αναφορικά με τη θέση της Έκκλησίας στο σύγχρονο κόσμο. Ο St. Pardue στο επόμενο άρθρο με τίτλο «*On faithfully knowing an Infinite God: Humility as an intellectual virtue in Gregory of Nyssa's Contra Eunomium II*» εξετάζει την έννοια της πνευματικής ταπεινότητας στο πλαίσιο της σκέψης του Γρηγορίου Νύσσης, τη σημασία της για το θεολογικό προβληματισμό και τις ομοιότητες και διαφορές σε σχέση με άλλες έκδοχές και κατανοήσεις της ταπεινώσης, όπως π.χ. στον Κάντ.

Στην τελευταία μελέτη του τεύχους με τον τίτλο «*Rehabilitating Johann Adam Möhler's Sacramental Insights*» ο An. Cardia αποπειράται μία κριτική αποκατά-

σταση της μυστηριολογικής θεολογικής πρότασης του J. Möhler, η οποία παραμελήθηκε από τις σχετικές λειτουργικές έρευνες μέχρι σήμερα. Έτσι αναδεικνύεται ότι ο Γερμανός θεολόγος έχει προβλέψει στην κατανόσή του για το σύμβολο, την έννοια του «Realsymbol», όπως απαντάται στον K. Rahner και στη θεώρησή του για την πραγματική παρουσία του προσώπου και της θυσίας του Χριστού στην Εύχαριστία, την έννοια του Kultmysterium, όπως αναπτύσσεται στον O. Casel. Το τεύχος ολοκληρώνεται με πλούσιο βιβλιοκριτικό δελτίο και παρουσιάσεις νέων εκδόσεων.

Scottish Journal of Theology (τόμος 64, τεύχος 1/2011)

Στο πρώτο άρθρο του τρέχοντος τεύχους με τον τίτλο «Gift and Communion: The Holy Spirit in Augustine's 'De Trinitate'» ο A. Kotsko εξετάζει το ρόλο που διαδραματίζει το Άγιο Πνεύμα στη θεολογία του Αδγουστίνου, αφού τοποθετηθεί στο πλαίσιο των έργων και της όρολογίας των Άθανασίου Άλεξανδρείας και Βασιλείου Καισαρείας. Σε αντίθεση με την κυρίαρχη αντίληψη σε Άνατολη και Δύση, για τον Αδγουστίνου, το Άγιο Πνεύμα έρχεται να θεωρηθεί ως Θεός κατά τρόπο προνομιακό, δηλαδή ως το πρόσωπο της Άγίας Τριάδος που φέρει τα πιο κατάλληλα ονόματα για τον Θεό και ιδιαίτερα αυτό της αγάπης. Επίσης εξετάζεται η κατανόηση του Πνεύματος ως «αιώνιου δώρου» σε σχέση μάλιστα με τις έννοιες της «κοινωνίας», της «αγάπης» κ.λπ. Στο τέλος του άρθρου παρουσιάζονται οι σχετικές επιπτώσεις αυτής της πνευματολογικής θεώρησης για την ήθικη και την έκκλησιολογία.

Ο M. Ellingsen στο επόμενο κείμενο με τίτλο «Augustinian origins of the Reformation reconsidered» εξετάζει τις ποικίλες έσωτερικές σχέσεις του έργου του Λούθηρου με αυτό του Αδγουστίνου και ειδικά στο επίπεδο της σωτηριολογίας και τις επιμέρους ποιμαντικές προεκτάσεις τους. Στο άρθρο «'The stones would cry out' (Lk 19:40): a Lukan contribution to a hermeneutics of creation's praise» οι D. Horrel και D. Coad επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην οικολογική ανάγνωση και σπουδαιότητα του σχετικού αυτού χωρίου του ευαγγελιστή Λουκά (σχετικά με την είσοδο στην Ίερουσαλήμ) με αναφορά σε έβραϊκά παράλληλα. Ο M. McIntroy στο άρθρο του «Karl Barth and personalist philosophy: a critical appropriation» εξετάζει τις βασικές πηγές σύμφωνα με την έρευνα που άσκησαν επίδραση στην προσωναλιστική φιλοσοφία του Barth, όπως α. την διεπιστημονική ομάδα, γνωστή με την έπωνυμία 'ο κύκλος της Πάτμου', β. θεολόγοι-συνάδελφοί του όπως οι Brunner, Gogarten και γ. ο M. Buber με το κλασικό έργο του 'I and Thou'. Ο συγγραφέας ωστόσο θα επιχειρήσει να αναδείξει την κριτική αξιολόγηση των προσωναλιστικών θεωριών από τον Barth και ιδιαίτερα των σχετικών προσωναλιστικών όρων (Begegnung, Mitmenschlichkeit, I-Thou). Στις περιπτώσεις που ο Barth χρησιμοποιεί τέτοια όρολογία, την θεμελιώνει εξάπαντος κατά το συγγραφέα στην χριστολογία και στην τριαδική θεολογία του.

Στο άρθρο που ακολουθεί με τίτλο «Talking politics, talking forgiveness» ο Ph. Barnes επιθυμεί να προσφέρει μία πρώτη αξιολόγηση της πρόσφατης συζήτησης

στή θεολογία σὲ σχέση μετὰ τὴν πολιτικὴ συγχώρηση. Γίνεται συζήτηση ἐπὶ τῆ βάσει τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς ὀρολογίας ποὺ ἐκεῖ χρησιμοποιεῖται, ἐνῶ παράλληλα τίθενται στὸ μικροσκόπιο ποικίλες ἀδυναμίες τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας. Ὁ συγγραφέας συμπεραίνει ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἐκδηλώνεται ὡς συγχώρηση στὸ πλαίσιο τῆς μετάνοιας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς δικαιοσύνη στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνικο-πολιτικῆς δράσης. Τὸ τεῦχος ὁλοκληρώνεται μετὰ τὸν κριτικὸ διάλογο μεταξὺ J. Bowlin («Just democracy, just church: Hauerwas and Coles on radical democracy and Christianity») καὶ St. Hauerwas («What is radical about the ordinary?») πάνω στὸ ζήτημα τῆς σχέσης μεταξὺ ριζοσπαστικῆς δημοκρατίας καὶ Χριστιανισμοῦ καὶ μετὰ πλούσιο βιβλιοκριτικὸ δελτίο.

International Journal for the Study of the Christian Church (Τόμος 11, τεῦχος 1/2011)

Στὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ τρέχοντος τεύχους μετὰ τίτλο «‘Navigation for an ocean of interminable skepticism’: the enduring value of John Henry Newman’s exploration of the nature of theology and its place in education» ὁ G. Rowell μετὰ ἀφορμὴ τῆ συζήτησης, ποὺ προκάλεσε ἡ ἁγιοποίηση τοῦ καρδινάλιου Newman ἀπὸ τὸν Πάπα Βενέδικτο 16^ο, σὲ σχέση μετὰ τῆ θέσης τῆς θεολογίας στὸ κῶρο τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἰδρυμάτων, ἐξετάσει τις σχετικὲς θέσεις του γιὰ τὸ εἶδος τῆς θεολογίας, τὴν ἀξία τῆς παράδοσης καὶ ἄλλα θέματα.

Ὁ D. Law στὸ κείμενό του μετὰ τίτλο «Redeeming the penultimate: discipleship and Church in the thought of Soren Kierkegaard and Dietrich Bonhoeffer» ἐξετάζει τις ὁμοιότητες μεταξὺ τοῦ Δανοῦ στοχαστῆ καὶ τοῦ Γερμανοῦ μάρτυρα-θεολόγου. Ἡ ἔννοια τῆς «δαπανώμενης χάριτος» ποὺ ὑπάρχει στὸν θεολόγο βρῖσκει ἀναλογία μετὰ τὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖ ὁ φιλόσοφος στὴν κατάχρηση τῆς παύλειας καὶ λουθηρανικῆς διδασκαλίας περὶ δικαιοσύνης ἀποκλειστικὰ μέσω τῆς πίστεως. Ὡστόσο, ἡ εἰκόνα διαφοροποιεῖται μετὰ τὴν ἔκδοση ἀπὸ τὸν Bonhoeffer τοῦ ἔργου του «Cost of Discipleship», ὅπου φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ διαφορετικὴ κατεύθυνση στὸν τρόπο κατανόησης τῆς ἔννοιας τῆς «μαθητείας», ἡ ὁποία ὀφείλεται στὸ διαφορετικὸ σὲ κάθε περίπτωση πολιτικὸ πλαίσιο καὶ συνάφεια τῶν δύο στοχαστῶν. Ὁ F. Ivanovic στὸ ἄρθρο του μετὰ τίτλο «The ecclesiology of Dionysius the Areopagite» ἀποπειρᾶται νὰ προσφέρει ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ ἔργου «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία», ἓνα εἰσαγωγικὸ περίγραμμα τῶν ἐκκλησιολογικῶν ἀπόψεων τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτη, τοῦ ὁποίου ἡ περὶ Ἐκκλησίας θεώρηση εἶναι λιγότερο γνωστὴ στὴν Δύση.

Στὸ ἐπόμενο μελέτημα μετὰ τίτλο «Churches as organizations: towards a virtue ecclesiology for today», ὁ G. Moore ἐπιχειρεῖ, ἀξιοποιώντας τὸ ἔργο τοῦ ἠθικοῦ φιλοσόφου Al. MacIntyre νὰ προσφέρει μία ἐκκλησιολογία τῆς ἀρετῆς (virtue ecclesiology) γιὰ τὸ σήμερον. Γιὰ τὸ συγγραφέα τὸ δῶρο τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμο δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὰ καὶ μόνο ἡ πρακτικὴ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ ἡ θεσμικὴ ἔκφραση καὶ ὁ τρόπος ποὺ λαμβάνει ἡ πρακτικὴ αὐτή. Στὸ τελευταῖο ἄρθρο τοῦ

τεύχους με τίτλο «The political pluralisation of American evangelicals: how old media built a movement, and why the internet is poised to change it» οί Ch. Frazier, Cr. Boerl, Ch. Perkins προσφέρουν μία σχετικά πρωτότυπη μελέτη για τή σχέση τῶν θρησκευτικῶν (εὐαγγελικῶν) κινήσεων πρὸς τὶς σύγχρονες τεχνολογικὲς δυνατότητες ἐπικοινωνίας στὶς Η.Π.Α καὶ τὸν ἔντονο πολιτικὸ ρόλο ποὺ αὐτὲς διαδραματίζουν. Τὸ τεῦχος ὁλοκληρώνεται μὲ πλούσιο βιβλιοκριτικὸ δελτίο, καὶ παρουσίαση νέων ἐκδόσεων στὸ χῶρο τῆς θεολογίας.

Νικόλαος Ἀσπρούλης